

SELJAČKA SLOGA I NARODNA NOŠNJA (U RAZDOBLJU OD 1926. DO 1929. I OD 1935. DO 1940. GODINE)*

KARMELA KRISTIĆ

10000 Zagreb, Bernarda Vukasa 33

UDK 39:323.3

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Prihvaćeno: 01. 12. 2003.

Autorica u radu prikazuje u kojoj je mjeri Seljačka sloga preko smotri seljačkog umjetničkog stvaralaštva djelovala na očuvanje tradicionalnoga odijevanja. Prati razvoj ideja o očuvanju i povratu izvornosti seljačkih nošnji.

UVOD

Seljačka Sloga bila je kompleksna organizacija te je radila na opismenjivanju seljaka, poboljšanju gospodarstva i higijene, organizirala smotre, obnavljala nošnju, osnivala sudove dobrih i poštenih ljudi, objavljivala pjesme, drame, priče i osvrte svojih članova. To je mnoštvo akcija koje je snažno djelovalo na seljake i njihov život prije Drugog svjetskog rata gotovo u cijeloj Hrvatskoj.

Tema rada je odnos *Seljačke Sloge* i nošnje u svakodnevnom životu i na smotrama koje je pripremala. Ograničila sam se na dva razdoblja: od 1926. do 1929. godine te od 1935. do 1940. godine. Bez obzira na mnoge pokušaje od godine 1920., *Sloga* u pravom smislu počinje djelovati tek 1926. godine i pokreće svoje glasilo *Seljačka prosvjeta* te organizira tri smotre. Godine 1929. počinje diktatura u Jugoslaviji i rad *Sloge* prestaje do 1935. godine. Iza toga *Sloga* uspijeva djelovati do Drugog svjetskog rata, nastavlja izdavati glasilo, ali pod imenom *Seljačka sloga* i organizira veliki broj pokrajinskih i deset velikih smotri uz sve ostale akcije pokrenute još dvadesetih godina. Veći broj podataka za temu koju istražujem uspjela sam naći za drugo razdoblje jer je tada *Sloga* imala puno bolji i sistematski razvijeniji rad. Iza rata organizacija djeluje jedno vrijeme, ali u tadašnjim političkim prilikama zabranjuje joj se svaki nacionalizam te se gasi. Od tada na smotre više ne dolaze samo ogranci, nego i neka srpska društva te grupe radničkih organizacija. Mogu se primijetiti pokušaji koreografije te se uz starinske pjesme izvode i one iz narodnooslobodilačke borbe (Sremac 1978:106). Tada se više ne slijede temeljni zahtjevi središnjice niti joj je dopušteno organiziranje smotri. Zbog toga ovdje nisam obradila poslijeratno razdoblje.

* Tekst koji objavljujemo neznatno je izmijenjen i dopunjen diplomski rad obranjen na Filozofskom fakultetu u Zagrebu u prosincu 2002. godine pod mentorstvom doc. dr. sc. Tihane Petrović.

Prilikom istraživanja literature koristila sam se i radovima koji su se bavili nekim temama koji se dotiču rada *Seljačke Sloge*.

Članak etnokoreologa (folklorista) Stjepana Sremca *Smotre folkloru u Hrvatskoj nekad i danas* (1978.) prikazuje pregled smotri od početaka što mi je poslužilo kao kronološka osnova.

Etnolog Tvrtko Zebec je, povodom XXVI. međunarodne smotre folkloru u Zagrebu 1992. godine, objavio članak *Uloga 'Seljačke sloge' u životu hrvatskog sela* prikazavši rad *Sloge* od 1920. do 1929. godine. Ukratko je prikazao njezine aktivnosti od 1926. kao što su gospodarska, opismenjivanje, dobrotvorni rad, sud dobrih i poštenih ljudi. Taj mi je rad poslužio kao uvid u razgranato djelovanje *Seljačke Sloge*, ali nije bio konkretnije vezan uz moju temu.

Zadnjih se godina *Seljačkom Slogom* bavi povjesničarka Suzana Leček. Tijekom mojega studija njezini su radovi bili prvi koji su me uveli u djelovanje organizacije. Sada je to bila pomoć za pronalazak druge literature o radu *Sloge*. U članku *Između izvornog i novog - 'Seljačka sloga' do 1929. godine* (1995.) razjašnjava pojmove kulture, civilizacije, seljaka kao subjekta, izvorno (autohtono) u narodu s gledišta *Seljačke Sloge*. To su glavne smjernice središnjice u Zagrebu bez kojih se djelovanje organizacije ne može razmatrati. Drugi članak *'Seljačka sloga', Osnivanje i prestanak djelovanja (1920./1925. - 1929.)* daje pregled pokušaja organiziranja *Sloge* dvadesetih godina te uspjeh osnivanja 1926. godine. Prikazala je ukratko glavne zadatke i ulogu organizacije te razloge zamiranja. Radovi su bili korisni jer prikazuju poteškoće kroz koje je *Sloga* prolazila da bi uspjela dobiti priznanje vlasti, ali ne i podršku.

Posebna su mi pomoć bile dvije doktorske disertacije. Etnomuzikologinja Naila Ceribašić u svom radu *Folklorna glazbena praksa i kulturna politika: paradigma smotri folkloru u Hrvatskoj* (1998.) posvećuje jedan kraći dio smotrama od 1926. do 1929. godine, a razjašnjava i stanje nošnji od 1935. do 1940. Govori o stavovima *Sloge* prema jeftinoj tvorničkoj robi nasuprot narodnoj nošnji i o njezinom odnosu prema građanskom odijevanju. Druga disertacija *Folklorni ples u Hrvata od 'izvora' do pozornice. Između društvene i kulturne potrebe, politike, kulturnog i nacionalnog identiteta* (2001.) Stjepana Sremca govori o nošnji više u kontekstu smotri 1926., 1927. i 1929. godine.

Osnovica moga rada bila su glasila *Seljačke Sloge* : *Seljačka prosvjeta* (1926.-1929.) i *Seljačka sloga* (1936.-1940.). Posebno sam ovo drugo uspjela upotrijebiti jer je *Sloga* imala razrađeniije djelovanje i planove što se odmah očitovalo u njezinom glasilu (za moju temu bitne su okružnice, pregledi smotri, izvještaji sa sjednica, komentari seljaka i stručnjaka o nošnjama). *Seljačka*

prosvjeta je kraća u izvještajima, najviše okrenuta opismenjivanju, osnivanju ogranaka, sudu dobrih i poštenih ljudi te ponegdje o gospodarstvu. Treće godište za 1928. godinu bavilo se hrvatskom poviješću, a nakon atentata temama vezanim za Stjepana Radića.

Iza svake smotre hrvatske seljačke kulture u Zagrebu u *Seljačkoj slozi* donosili su se izvještaji iz dnevnih novina i časopisa koji su dali osvrt o tom događaju pod naslovom *Stručnjaci i novine o seljačkoj smotri*. Uz to se navodilo i da se u nekima od njih nalaze fotografije. Pokazalo se da su fotografije gotovo neupotrebljive. One su u crno-bijeloj tehnici i iz njih se ne može puno iščitati, a osim toga su i loše otisnute na novinskom papiru. Iz tih razloga donosim tek nekoliko fotografija i crteža iz novina zajedno s tekstom što bolje potkrjepljuje ovu tematiku. Taj se dio rada nalazi u dijelu *Prilozi*. Ovdje nisam išla u analizu fotografija i filmske dokumentacije velikih smotri u Zagrebu (godine 1936. i 1937. provedeno je "tonfilmsko" snimanje, a najavljeno je i za 1939. godinu) jer bi to bilo preširoko za ovaj rad.

Knjižica *Dostojanstvo - ne gizda* (1940.) sadrži skup članaka i pjesama seljaka (među njima ima i tajnika ogranaka) o narodnoj nošnji. Svi su tekstovi preuzeti iz *Seljačke sloge* osim članka seljaka Franje Medača *Pretekla su zadnja kola prva...* (1940.) iz novina *Seljački dom*. To su članci koje sam koristila pri obradi dijela o obnovi nošnje putem uzgoja lana i konoplje te domaćeg tkanja. Zanimljiva je atraktivna naslovnica koja ocrtava ono što je *Sloga* neprestano naglašavala. Uvijek se izdizala radna, svakodnevna nošnja od "glave do pete" nad svečanom za koju se koriste i kupovni materijali.

U radu se služim pojmom *nošnja* prema tumačenju Dunje Rihtman-Auguštin koja ju određuje kao *odijevanje u relativno stabilnim segmentima društva poput etničkih grupa, sela, regija, koji su jače izloženi vlastitim unutrašnjim pritiscima globalnog društvenog i komunikacijskog sustava* (Rihtman-Auguštin 1988:110). Ono što mi danas stavljamo pod sintagmu *narodna nošnja*, seoski narod je zvao *obleka, oprava, ruho, roba* (Brenko 1994:21-22), naravno, razlikujući svakodnevnu od svečane. Ona je bila njihovo jedino odijelo pa je nisu imali s čime uspoređivati. U međuratnom razdoblju upravo se učvršćuje pojam *nošnja* i *narodna nošnja* za odjevne predmete seljaka izrađene starim tehnikama tkanja, vezenja i šivanja nasuprot gradskoj odjeći. U radovima koje sam upotrebljavala pojam se koristi u istom smislu pa sam ga zato preuzela.

Naziv kulturne (prosvjetne) i dobrotvorne organizacije je *Seljačka Sloga*, a istim imenom zvalo se i njezino službeno glasilo u drugom razdoblju djelovanja. Kao što se može primijetiti, u radu pojam *sloga* pišem velikim

početnim slovom za organizaciju i *Vjesnike*, a malim za glasilo. Razlog je taj što je službena organizacija sebe tako potpisivala (također i *Vjesnike* koji su izlazili kao dio *Seljačke sloge*), a svoje glasilo na taj drugi način. Isto su činile i sve dnevne novine tog vremena. Međutim, autori radova koje sam koristila kao literaturu nisu se toga držali nego su pojam *sloga* uvijek pisali malim slovom ili se događalo da se kroz tekst za organizaciju javljaju obje varijante (npr. Stjepan Sremac u svojoj disertaciji).

Ovaj rad se dijeli u nekoliko poglavlja. U prvom dijelu ukratko obrađujem *Seljačku Slogu* kao organizaciju, a u potpoglavlju njezino međuratno djelovanje. U drugom sam se posvetila smotrama: 1926., 1927. i 1929. (obrađila sam i 1928. godinu iako se smotra nije održala). Jedino sam tako mogla pratiti što se zahtijevalo u vezi nošnji jer izvan smotre nema puno podataka. Zatim sam obrađila zahtjeve središnjice u vezi nošnje nakon obnove 1935. godine. Ovdje se našlo puno članaka seljaka i stručnjaka koji su predlagali razna rješenja za obnovu sjetve tekstilnih biljaka, njihove obrade, tkanja, vezenja, ukrašavanja, uključujući i oglavlja i obuću. U sljedećem poglavlju prikazane su nošnje na glavnim smotrama od 1935. do 1940. godine. Za ovo razdoblje ima puno više podataka i u zahtjevima i konkretno o izgledu seljaka na nastupima.

ORGANIZACIJA SELJAČKA SLOGA

Seljačka Sloga je bila prosvjetna i dobrotvorna organizacija. Iako je djelovala od 1920. (intenzivnije od 1926.) do 1929., njezin plodniji rad bio je od 1935. do 1940. godine. Obuhvaćala je širenje pismenosti, poboljšanje seljačkih gospodarstava (uključujući i zalaganje za ponovni uzgoj tekstilnih biljaka), očuvanje sela od "pogubnog" utjecaja grada, uključivanje seljaka u književni i politički život, djelovanje suda dobrih i poštenih ljudi, poboljšanje higijenskih uvjeta na selu, školovanje žena, bolja briga za potomstvo.

Inicijativa oko osnivanja organiziranog seljačkog društva potekla je iz sela Buševca. Čini se da su veliku ulogu odigrali i posjeti Stjepana Radića, Rudolfa Hercega i Đure Basaričeka tom selu u okolici Zagreba (1919. i početkom 1920.). Na razgovore u Zagreb, prema sjećanju Buševčana, išli su Stjepan Kovačević i Josip Zubek. Rudolf Herceg im je pomogao izraditi pravila i predložio da se *Seljačka Sloga* nazove prosvjetnim i dobrotvornim društvom (Ceribašić 1998:24-25).

Organizacije *Seljačke Sloge* trebale su se prvo utemeljiti po selima, a kada broj dosegne stotinu povezale bi se u *Seljačku Maticu*. Međutim taj je proces tekao sporo jer vlast nije odgovorila na mnoge molbe, a na mnoštvo njih dobiven je negativan odgovor. Bojalo se da bi takva organizacija bila produžena

ruka Hrvatske republikanske seljačke stranke koja je bila u opoziciji prema kralju i Beogradu i nije sudjelovala u radu Narodne skupštine. Povoljniji uvjeti nastupili su poslije 1925. godine (Hrvatska seljačka stranka odlučuje ući u rad Narodne skupštine i vlade). Ipak ovaj se put prvo išlo s osnivanjem središnjice u Zagrebu koja je onda stvarala ogranke po selima. *Seljačka Sloga* ustrojava se kao kulturno-prosvjetna organizacija.

ZAŠTO RAZDOBLJE OD 1926. DO 1929. I 1935. DO 1940. GODINE?

Iz prethodnog se poglavlja vidi da su bolji uvjeti nastupili poslije 1925. godine. Godinu dana iza ustrojava se *Seljačka Sloga* kao organizacija. Ogranci su trebali biti neovisni od središnjice, ali su morali slati svoje izvještaje. U praksi je to bilo drugačije. Dužnost im je bila provoditi osnivanje novih ogranaka u susjednim selima, opismenjivati, urediti čitaonice i knjižnice, ustrojiti podmlatke, utemeljiti pjevačke i predstavljачke zborove, organizirati prosvjetne zabave i pripremati se za smotru hrvatskih seljačkih pjevačkih društava (Ceribašić 1998:25).

Do proglašenja diktature 6. siječnja 1929., održane su tri smotre u Zagrebu (1926., 1927. i 1929.). Godine 1928. smotra nije održana. Rudolf Herceg, tajnik *Seljačke Sloge*, je to rastumačio kao žalost zbog događaja u Beogradu (atentat 20. lipnja 1928. na čelnike Hrvatske seljačke stranke i smrt Stjepana Radića). Međutim smotra je planirana za kraj svibnja ili početak lipnja tako da atentat nije uzrok njezinog neodržavanja. Vjerojatno je cjelokupna napeta politička situacija uvjetovala tu odluku središnjice (Ceribašić 1998:55).

Uvođenjem diktature u Kraljevini sva su nacionalno usmjerena udruženja došla pod udar vlasti. Provodila se cenzura pojedinih novina, a neke su prestale i izlaziti. U takvim prilikama vodstvo *Sloge* je odlučilo da se sve raspusti početkom 1930. godine.

Prazninu je djelomice popunila zadruga *Sklad*, osnovana u svibnju 1931. godine, koja se usmjerila prema gradskim zborovima, a seljački pjevački zborovi izvodili su obrade narodnih napjeva (Sremac, 1978:101-102).

Sloga je obnovljena 10. studenoga 1935. godine, šest mjeseci iza skupštinskih izbora. Iako se isticalo da je *Seljačka Sloga* kulturna i prosvjetna organizacija, ona je jačanjem Hrvatske seljačke stranke ulazila i u politiku u užem smislu. Svaki je ogranak imao upravni i nadzorni odbor te radne i stručne odbore kao *odbor za glazbu ili tamburaški odbor, odbor za pjevanje, odbor za priređivanje predstava, odbor za obranu od krize (bavio se i nošnjama), odbor za širenje pismenosti, sud dobrih i poštenih ljudi* (Ceribašić 1998:71). Do kraja kolovoza 1940. godine djelovalo je 1136 ogranaka.

Smotre su se do Drugog svjetskog rata održavale nedjelju prije ili poslije neformalnog praznika hrvatskog seljačkog pokreta - rođendana braće Radić 11. lipnja¹. Priređene su u Zagrebu i dva puta izvan glavnog grada, počevši od 1935. do 1940. godine s kojom završava ovakav tip smotri. Prilikom obnove *Seljačke Slove* 10. studenoga 1935. godine smotra je održana sa samo trinaest grupa. Sljedeće godine je bila 7. lipnja, a 1937. smotra hrvatske seljačke kulture organizirana je 13. lipnja kao dio Kulturnog tjedna.

Međutim 1938. smotra je održana na Duvanjskom polju 12. lipnja te velika smotra u Ceceli (tadašnja općina Drniš, kotar Knin) 7. kolovoza, a tek 28. kolovoza u Zagrebu. Duvno je uzeto jer se kroz hrvatsku povijest provlačila teza o Tomislavovom krunjenju u tom kraju. Iako je povjesničar Ferdo Šišić desetak godina prije ukazao da je taj podatak netočan², u narodu je i dalje bio prisutan višegodišnji mit. Međutim nije mi posve jasno zašto se smotra tamo događala jer u političkom pogledu nije bilo posebnih razloga ni ikakve obljetnice. Cecela je mjesto između Knina i Drniša, a taj je prostor uistinu bio područje vladavine hrvatskih kraljeva i zato je odlučeno da i tamo bude velika smotra. Nejasno je i zašto je to baš učinjeno 1938. godine jer se tada nije ništa obilježavalo, a onda je sve još rezultiralo velikom smotrom u Zagrebu.

Godine 1939. smotra je održana 11. lipnja povodom rođendana braće Radić te 24. rujna u čast povratka tajnika Hrvatske seljačke stranke, dr. Jurja Krnjevića u Hrvatsku, a posebno kao najava promjena u novoosnovanoj Banovini Hrvatskoj. Godine 1940. također su održane dvije smotre u Zagrebu: 16. lipnja i 25. kolovoza.

Ukupno je u Zagrebu održano osam velikih smotri, a izvan Zagreba dvije te mnoštvo pokrajinskih smotri koje su bile ujedno i priprema za ove glavne u Zagrebu.

Iza 1945. godine obnavlja se rad *Seljačke Slove* i njezinih ogranaka, ali se osnivaju i gradska folklorna amaterska društva. Godine 1949. osnovan je i profesionalni folklorni ansambl Hrvatske *Lado*. Uz starinske pjesme i plesove

¹ Ante Radić, autor *Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* (1897.), rođen je 11. lipnja 1868. Mlađi brat, Stjepan, hrvatski političar i vođa Hrvatske seljačke stranke, rođen je 11. lipnja 1871. godine.

² Ivan Kukuljević Sakcinski je preuzeo neutemeljenu tvrdnju o Tomislavovom krunjenju na Duvanjskom polju iz *Regnum Sclavorum* popa Dukljanina. Kasnije su to preuzeli Tadija Smičiklas i Vjekoslav Klaić. Međutim Šišić je već 1925. godine u svojoj knjizi *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* opovrgnuo tu tezu. Ni danas povjesničari nisu sigurni gdje je krunjenje izvršeno, a i titula kralja za Tomislava je upitna. Sigurno je da su Stjepan Držislav i njegovi nasljednici nosili tu titulu (Šišić 1990:414; Budak 1994:34-36).

izvode se i one iz doba narodno- oslobodilačke borbe. To je jedan potpuno drugačiji pristup od onog kojeg je do 1940. zastupala *Seljačka Sloga*. Zbog novog uređenja države, ona nije mogla nastaviti svoj rad. Ipak je postavila temelje za, nama danas poznatu, *Međunarodnu smotru folklora* koja se održava u Zagrebu.

SMOTRE I NARODNA NOŠNJA

PRVA SMOTRA 6. LIPNJA 1926. GODINE

Prva smotra održana je 6. lipnja 1926. godine u Zagrebu u Zagrebačkom Zboru (Martićeva ulica). Nastupilo je sedam pjevačkih društava i zbor Župe Matija Gubec³. Repertoar su činile harmonizacije narodnih pjesama. Iako se nigdje ne navodi poseban zahtjev o nošnji, izgleda da su članovi društava došli prigodno obučeni. O tome svjedoči i članak Izidora Škorjača koji pohvaljuje izgled dvorane i sudionike smotre *da je to gotovo izložba naše narodne nošnje, nego je i osjetio, kako iz naših pjevača i narodne pjesme progovara čista hrvatska narodna duša...* (Škorjač 1926:175). U razdoblju prije smotre u *Seljačkoj prosvjeti* je ustanovljeno kako: *Podpuno čisti etnografski muzej, u kojem bi bile sakupljene same one tvorevine, koje su izradile ruke hrvatskog seljaštva, zasada još nemamo.* ([S.n.] 1926. *Mali razgovori...*:73) (istaknula K. K.).

Seljačka Sloga nastojala je u prvom razdoblju svog djelovanja uspostaviti i vezu te dobre odnose između gradskog i seoskog stanovništva i povezati ih. U tome je ona vidjela očuvanje hrvatskog identiteta (Leček 1995:117-119). U takvom duhu jedan osvrt je napisao i Dragan Bubić. On cijeni rad seljačkih žena za stupama i vretenom. Ističe da drugi u njima ne vide umjetničko stvaralaštvo iako od *stupe preko vretena i pomoću tkanja i vezenja seljakinja stvori lijepo ukrašeno platno* (Bubić 1926:92). Govori o opreci koja je prisutna u gradu, koji drži samo do zapadnjačke kulture ne zapažajući kulturu koja izrasta iz ručnog rada seljaka (kroz pjesmu, prozu, tkanje). Smatra da dobri, poštenu, školovani ljudi mogu biti važna veza grada i sela i svijeta općenito. Seljake treba poučiti kako oblikovati ono što prenose godinama i time se pokazati svijetu.

Iako se isticala važnost narodne nošnje, ništa se po tom pitanju nije konkretno učinilo kroz 1926. godinu o čemu svjedoči mali broj podataka u *Seljačkoj prosvjeti* za tu godinu. Sljedećih se godina to mijenja na bolje što će posvjedočiti i izložba i izričiti zahtjev ograncima da nose narodnu nošnju na smotri 1929. godine.

³ Popis svih izvođača u: Škorjač 1926:176.

DRUGA SMOTRA 22. SVIBNJA 1927. GODINE

Ova godina donijela je mnoštvo novih pogleda i rezultirala velikom izložbom. Smotra je održana 22. svibnja 1927. u Zagrebu u sklopu Hrvatskog seljačkog prosvjetnog dana. Nastupio je i veći broj zborova sa šireg područja Hrvatske pomaknuvši se dalje od okolice Zagreba te su došla i tri zbora Hrvata - Bunjevaca iz Tavankuta, Čikerije i Ljutova i zbor Hrvata - Šokaca iz Bača i Bačkog Brijega. Uvedena su i tri nova elementa: propozicije za sudjelovanje, svečana povorka sudionika smotre i stručna porota.

Kako je ovaj rad posvećen nošnji te nastojanju Sloge da ju obnovi, očuva i vrati gdje je nestala, posebno ću se osvrnuti na izložbu narodne umjetnosti i pučkog kućnog obrta.

Stjepan Novosel, autor *Prigorske svadbe* koja se izvodila te godine, predložio je na glavnoj skupštini *Seljačke Sloge* u veljači 1927. da se organizira izložba. Mjesec dana iza u *Seljačkoj prosvjeti* izlaže konkretnije zahtjeve. Poziva sve članove *Sloge*, ali i one koji to nisu, da pošalju svoje radove u prirodnom ili umanjenom obliku. Na tu ga je misao potaknula činjenica seljačkih proizvoda u selima i na sajmovima u gradu. Smatra da bi se seoski obrti mogli iskoristiti protiv povećanog uvoza gotove industrijske robe. Posebno veliku pažnju posvećuje tekstilnom radu žena cijeneći njihov noćni, mukotrpan i dugotrajan rad što svjedoči i njegova izjava: *Sjetio sam se i toga, kako se naše djevojke, snahe i žene muče sa svojim tkanjem, prebiranjem, vezenjem te u ovo teško doba u bezcijenu prodaju svoj rad i muku, a k tome troše vrijeme i novac, donoseći same svoj rad na prodaju u gradove ili se daju od bespravjetnih izrabljivača izrabljivati prodajući im svoje umjetničke radnje, na kojima ti bezdušnici zarađuju veliku dobit* (Novosel 1927:60).

Poziva sve drvorezbare, lončare, tkalje i vezilje da izrade malene predmete kao igračke i kućni ukras. Novac od prodaje tih stvari mogao bi se iskoristiti za pomaganje razvoja kućnog obrta. Među ostalim, pozivajući sve seljaštvo da pridonesu svojim radom toj ideji, veliko pouzdanje pokazuje spram žena - tkalja jer *našim tkaljama i veziljama gotovo i ne treba kazivati, što bi nam izradile i poslale, jer smo uvjereni, da će nam one poslati po oplećak, poculicu, pregaču, jastučke, čipke, itd. u naravnoj veličini, pa i u malenom kao za igračke* (ibid. 60).

Sve predmete trebalo je poslati u Zagreb *Seljačkoj Slozi* na Akademski trg broj 12. Imena izrađivača i predmeti bit će objavljeni u *Seljačkoj prosvjeti*, a za najljepše primjerke slijedila bi i nagrada nakon izložbe. U Zagrebu je zato utemeljen i odbor koji će izraditi njezin program.

Kroz ovaj poziv i kasniju realizaciju ostvarivala se temeljna misao vodilja *Seljačke Sloge* da su jedino seljaci sposobni stvarati i razvijati seljačku kulturu. (Herceg 1927:61)

U travnju 1927. godine *Seljačka prosvjeta* u svom *Vjesniku Seljačke Sloge* izlaže točne zahtjeve za smotru i izložbu. Za smotru se traže određene propozicije pri izvođenju skladbi, a za izložbu se traže propozicije za predmete koji će se izlagati. Tako se mogu izložiti i oni predmeti za svakodnevnu uporabu i oni koji se inače izrađuju za prodaju:

1. *Tekstil ili sve vrste tkanja, vezenja i čipkarstva kao ćilimi, torbe, bisage, pregače, biljci, sukno ("darovac"), zatim platno, zastori, pokrivači, stolnjaci, ručnici, odijela, marame, poculice, peče, čohe, zatim sve vrste čipaka (na vretena, "retičela", itd.)*

2. *Lončarstvo (keramika)...*

3. *Predmeti iz drva...*

4. *Predmeti iz kovine (filigrami ili nakit)*

5. *Predmeti iz kože kao opanci, pripašnjače, torbe za sol, pasovi, podvezice, itd.* (Stuparić i Herceg 1927:77-78).

Neke predmete ljudi će darovati *Seljačkoj Slozi* u Zagrebu na trajnu izložbu, skupocjenije posuditi, a predmete za prodaju majstori će kroz tri dana prodavati. Uz to predviđalo se i niz drugih manifestacija, a seljačka izaslanstva su trebala doći u svojim svečanim narodnim nošnjama.

Iscrpan izvještaj o tijeku i izgledu izložbe dao je Izidor Škorjač, potpredsjednik *Seljačke Sloge*. Svaki je ogranak od odbora dobio Okružnicu s pozivom da šalju predmete za izložbu, a primanje je završeno 17. svibnja. Izložbu je uredio hrvatski slikar Marko Rašica u pedeset osam dvorana, ali se ne navodi gdje je održana⁴. Skupljeno je bilo preko deset tisuća raznih predmeta (posebno puno iz Dalmacije, Bosne i Hercegovine, Bačke, Banata). Izložba je otvorena 21. svibnja pod pokroviteljstvom Zagrebačkog oblasnog odbora čiji je predsjednik bio Stjepan Radić, a trajala je do 6. lipnja (sveukupno sedamnaest dana).

Na izložbi su se naročito isticale ove vrste narodne umjetnosti i ukrasnih rukotvorina: tekstilna umjetnost ili razne vrste tkanja, vezenja i čipkarstva, zatim keramika ili lončarstvo, predmeti iz drva, kovine, kože, rogoza, pa tikvice, pisanice, itd. (Škorjač 1927:101)

⁴ Stjepan Sremac nije, također, uspio pronaći gdje se izložba održala, ali zbog toga što se spominje *izložbeni paviljon* pretpostavlja da je bila postavljena u Zagrebačkom Zboru (Sremac 2001:37). Mira Kolar-Dimitrijević piše u svom djelu *Radićev sabor 1927.-1928.* da se izložba održala u Zagrebačkom Zboru. Primijetila sam da se datumi ne podudaraju jer ona navodi da je izložba bila otvorena od 1. svibnja do 6. lipnja 1927. godine (Kolar 1993:180-182).

Tekstilni dio je obuhvatio dosta značajni dio izložbe. Izloženo je veliko bogatstvo sa širokog područja Hrvatske što svjedoči da su seljaci ozbiljno shvatili Okružnicu. Još uvijek nisu bili spremni odbaciti svoj način odijevanja i preuzeti tvorničko ruho. Vjerojatno bi seoski svijet sve više napuštao kućnu radinost da *Sloga* to svojim zahtjevima nije spriječila, ističući prednost domaće nad industrijskom robom.

Seljačka soba iz Markuševca je bila uvod u izložbu te je među ostalim namještajem i priborom bio izložen i *stan, za kojim je tkao tkalac... i dvije lutke muškarca i žene u lijepo narodno prigorsko ruho* (ibid. 101). Škorjač se posebno osvrće na ornamentiku primjećujući da se ona gubi pred velikim i nezgrapnim motivima koje je jednostavnije i brže izraditi. Kritizira nove, velike motive ruža iz okolice Zagreba i Posavine, a predlaže da se skupe stari motivi i ponovo vrate u sela. Međutim ne daje prijedlog tko bi to i na koji način provodio. Posebno hvali ornamentiku na starijim predmetima te bijeli vez iz okolice Sunje jer *ukrasi na oplećcima i rukavima su primjer prastare ornamentike koja je k nama useljena. Kažu, da se još slična nalazi na otoku Krku... Zanimljive su i starinske pregače iz Nove Gradiške, koje nam čuvaju naše stare narodne ukrasne motive... to starinsko tkivo tkano samo na dvije niti...* (ibid. 101).

U jednom su dijelu Posavke na malom i velikom stanu tkale i sukale, a bilo je izloženo i dvadeset obučenih lutaka u muška i ženska odijela iz skoro cijele Hrvatske (nema posebnog opisa nošnji i popisa mjesta). Područje Dalmacije najviše je bilo zastupljeno svojim sjevernim dijelom: Knin, Kistanje, Bukovica, Vrlika, Drniš sa sagovima, pregačama, košuljicama, haljecima s dalmatinskim vezom šareno na bijelom i tankom platnu sa svojim sitnim križićima i pamukom stalne boje. U jednom su odjelu bile i dvije žene s Paga koje su iglom *šile* čipku (*retičela*), a u drugom su dvije djevojke iz Lepoglave plele na *balantiče* svoje čipke (ibid. 102).

Istočna su se područja posebno istaknula te su tako *bogata bila odjeljenja iz Đakova, Broda i Bačke, u kojima su se izticale prekrasne šamije i čitava odijela. Bogati su to vezovi na platnu, svili i baršunu srebrom i zlatom.* U jednom od odjeljenja radio je i tkalac iz Čučerja (ibid. 102).

U proglasu *Seljačke Sloge* navodi se da je svrha te izložbe, kako je Stjepan Novosel i priželjkivao, da se kroz te radove prikaže hrvatska narodna duša i korisnost izrađenih predmeta. Na taj se način želi spriječiti njezino propadanje i očuvati hrvatsko obilježje pred stranim utjecajima. Treba omogućiti seljačkim proizvodima bržu, jeftiniju izradu i organizirati prodaju. *A to je moguće samo onda, kada saznamo za sve vrste narodnih rukotvorina, i kad ih interesenti vide. I zato, evo, priređujemo ovu izložbu* (ibid. 102).

Iako je to sve seljaštvo objeručke prihvatilo i potrudilo se, u gradovima narodna duša izgubila se... (ibid. 103). Nigdje točno ne navodi razlog tog zaključka, ali vjerojatno je to rezultat slabog odaziva građana. Zbog toga smatra da seljaci jedino vjerom i slogom sami sebi mogu pomoći, a građani bi trebali djelovati s njima ako ne žele da ne nestane hrvatsko obilježje.

Nigdje se ne navodi tada već postojeći Etnografski muzej (osnovan 1919. godine) ni njegovi stručnjaci. Vjerojatno tada još nije bila uspostavljena veza između Hrvatske seljačke stranke (u nastavku: HSS), *Seljačke Sloge* i Muzeja (Sremac, 2001:84).

Na smotri je sudjelovalo dvadeset jedno pjevačko društvo, ali i opet najviše iz sjeverozapadne Hrvatske, osim društava iz Vojvodine, ranije navedenih, i Tijela bokeljske mornarice iz Boke Kotorske⁵.

Stručnu porotu *Hrvatskog pjevačkog saveza* (u nastavku: HPS) za ocjenjivanje društava činili su Nikola Faller, Pavao Markovac, Franjo Dugan ml. (članovi artistskog odbora HPS-a) i Stanislav Stražnický, profesor na Glazbenoj akademiji u Zagrebu. Prema ocjenama četiri su se zbora istaknula, dvanaest je zadovoljilo, a tri su bila bez ocjene. Najvjerojatnije je glavni kriterij bila umjetnička izvedba. Pažnja se posvećivala glazbi i izvođenju, uglavnom obrađenih, narodnih napjeva (osim društava iz Vojvodine koja su pjevala tradicijske napjeve bez obrade), a ne cjelokupnom nastupu koji bi uključivao ples, glazbu, pjesme, običaje i nošnju.

Povjesničar umjetnosti Antun Jiroušek (Muraj 2001:36) osvrćući se pozitivno na izložbu, donosi već tada jednu bitnu misao u vezi očuvanja narodne nošnje. Svjestan je da se način života sve više ubrzava, a to traži i brži put do gotove tvorničke robe. Stoga predlaže dobar primjer Prigoraca iz Zagreba koji u svom dnevnom životu oblače praktičnija i jeftinija kupovna fabrička odijela, ali u svečanim zgodama služe se svojim krasnim narodnim seljačkim odijelom. Tako ćemo zadržati svoja narodna odijela, makar samo za najsvečanije dane, i dati zgodu našim djevojkama i ženama, da i dalje čuvaju vezilačke, čipkarske i tkalačke sposobnosti u našim porodicama (Jiroušek 1927:112).

GODINA 1928. BEZ SMOTRE

Već je spomenuto da se smotra 1928. godine nije održala. Bilo je predviđeno da se ona organizira u Zagrebu, Bjelovaru i Vinkovcima krajem svibnja ili početkom lipnja. Iako se atentat na članove HSS-a u Beogradu dogodio tek 20. lipnja, razlog je vjerojatno cjelokupna napeta politička situacija.

⁵ Popis svih izvođača u: Škorjač 1927:105.

To se odrazilo i u *Seljačkoj prosvjeti*, posebno nakon atentata. Mnoštvo je priloga govorilo u pohvalu HSS-a, kritizirajući politiku državne vlasti.

U veljači je (od 4. do 12.) održan *Prosvjetni tjedan*, a njegova je zadaća bila i priprema za smotru. Bili su otvoreni svi muzeji, među njima i Etnografski, ali se ne navodi kako je i što bilo izloženo.

Izidor Škorjač je na otvorenju *Tjedna* držao govor o hrvatskoj kulturi kao seljačkoj, pozivajući se na istraživanja Strzygovskog: *Naše narodne pjesme, priče, poslovice, pa vezivo i običaji, jezik i frazeologija - sve je to dokaz ne samo razvite duševne kulture, nego i umjetničke originalnosti... ta kultura, ta umjetnost i taj stil postoji još i danas, te ga čuvaju - upravo onakav, kakav je nađen u grobovima narodnih vladara - hrvatski seljaci i seljakinje u svojoj nošnji, običajima i popijevkama, i to ne samo oni u Dalmaciji, nego i u drugim krajevima, pa i u zagrebačkoj okolini (Govornik pokazuje na nošnju seljačkog pjesnika Novosela)* (Škorjač 1928:50). U tom *Tjednu* svaki je dan imao određeni program kao što su tjelesna kultura, znanost, glazba...

Prema tajničkom izvještaju Rudolfa Hercega navodi se da je dio novca Oblasnog odbora upotrijebljen i za pomoć kućnom obrtu i zbog toga je i napravljena izložba 1927. *Iz te izložbe nastao je zametak hrvatskog seljačkog muzeja iz kojeg će po želji Oblastnoga odbora zadruga Hrvatski Seljački Dom urediti stalnu takvu izložbu, dok se Seljačka Sloga brine, da nađe sgodne prostorije, u kojima bi seljaci i seljakinje te svoje rukotvorine mogli dnevno prodavati* (Herceg 1928:60). Bez obzira na sva nastojanja, nisam našla da je to uistinu zaživjelo. Pretpostavljam da je onemogućeno skorašnjom političkom krizom⁶.

Nakon smrti Stjepana Radića Herceg se još jače zalaže za očuvanje kućnog obrta kao garancije za očuvanje hrvatskog jedinstva i identiteta. *Seljačka Sloga* bi stoga to trebala i dalje voditi i organizirati da na taj način raste gospodarstvo, ugled i ponos hrvatskog seljačkog naroda pred domaćim građanima i stranim svijetom (Herceg 1928:170).

Odvjetnik dr. Mijo Zdunić iz Siska izradio je osnovu za *usavršavanje rada u ograncima Seljačke Sloge* (ibid. 170). Prema tom prijedlogu svako selo u kojem postoji ogranak imalo bi pripravnike Sloge (do 14 godina), podmladak (do 18 godina) i članove (svi stariji), a oni se dijele na braću zastavnike i na sestre zastavnice. Među sestrama zastavnicama djeluju i vezilje. Dužnost vezilje je *1. da nauči izrađivati narodna veziva svojega kraja, 2. da pozna ženski*

⁶ Trebalo bi provjeriti nisu li možda prodavaonice *Rukotvorina* u Zagrebu zaživjele i našle ideju u ovim nastojanjima.

kroj i švelo svoga kraja, 3. da priprema svoju opremu za udaju (ibid. 171). Nije bilo nikakvih naznaka da je to funkcioniralo u praksi o čemu svjedoči Rudolf Herceg u svom tajničkom izvještaju 1929. godine. Do toga je vremena, prema prijedlogu dr. Zdunića, radio samo ogranak *Seljačke Sloge* u Gredi (kraj Siska) i u Cirkveni (kraj Križevaca) i to samo zastavnici "voćari" (Herceg 1929:78).

Selima se nastojalo pomoći u vezi kućnog obrta, bilo savjetima ili novčanim putem. Bez toga oni se ne bi mogli održati. Kako se velika pažnja posvećivala upravo domaćem tkanju, nastojalo se da se ono ne zaboravi, a da se tkalački stanovi usavrše s ciljem da se u manje vremena proizvede više. Tako je te godine na izložbama u Zagrebu, Bjelovaru, Daruvaru, Virovitici, Slatini, Sisku i drugdje bio izložen moderni tkalački stan (*tkalica* ili *tara*). Na njemu *moгу tkati i djevojčice sa 14 godina tri puta brže nego na starinskom kakav se još upotrebljava samo na Balkanu i istočnoj Rusiji* ([S.n.] 1928. *Moderni...:224*). Takav se novi stan moglo nabaviti ili modernizirati stari. Iz Češke se moglo naručiti novo *bilo* ili bi ga, po uzoru, vještiji seljački majstori mogli sami napraviti. Zbog toga je jedan takav moderni stan bio izložen u prostorijama *Seljačke Sloge*, a na njemu je radila tkalja iz Božjakovine svake srijede. Tako se s tim mogla upoznati i široka javnost. Zato se predlaže da svako selo preko svojih odbornika i predsjednika nabavi taj stan ili *bilo*. Narudžbe su išle preko Zadruga Hrvatski Seljački Dom (Zagreb, Akademski trg 12). Ogranci u siromašnijim krajevima mogli su dobiti stan ili *bilo* besplatno preko Zagrebačkog ili Osječkog oblasnog odbora.

TREĆA SMOTRA 16. LIPNJA 1929. GODINE

Treća smotra je održana 16. lipnja 1929. godine u Zagrebu. Bila je skromnija od prethodne, a nastupilo je dvadeset pjevačkih zborova⁷ i opet najviše iz sjeverozapadne Hrvatske. Ovaj su put veliki značaj dobile neobrađene popijevke (Ceribašić 1998:48).

Ova je smotra trebala biti predispit na kojem se moralo pokazati s kakvim će uspjehom pojedini zborovi *Seljačke pjevačke župe* (u nastavku: Župa) *Matija Gubec* nastupiti na prvome natjecanju za župsko prvenstvo u listopadu 1929. godine. Prijašnje su smotre imale propagandni karakter, a ova je morala odrediti koji će zborovi biti izvanredni, a koji redoviti članovi Saveza i Župe. Zbog toga je i utemeljen artistski (umjetnički) odbor HPS-a u kojem su bili Nikola Faller, predsjednik Saveza, Milan Majer i Rikard Roskamp.

⁷ Popis svih izvođača u: Matz 1929:104.

Pokraj te osnovana je i folkloristička porota pod predsjedanjem Vladka Mačeka i članovima Jankom Barleom, Antunom Jiroušekom, Srećkom Kirinom i Rudolfom Matzom. Folkloristička porota je odlučivala o čistoći narodne nošnje i o starinskom načinu pjevanja. Porota je izrekla sud i dodijelila novčane nagrade (Matz 1929:104).

To je učinjeno zato jer je te godine određeno da svi zborovi budu u svečanoj narodnoj nošnji *kakovu imaju kod kuće u nedelju i na velike blagdane, a iz krajeva gdje je narodna nošnja izašla iz mode, moraju si ju pjevači (ce) posuditi od starih seljaka i seljakinja, koji su ju sačuvali za uspomenu, pohranivši je na dno svojih škrinja. Ako se pak u selu više ne nosi narodna nošnja pa je nemaju ni najstariji ljudi, dužni su si pjevači iz tog sela skrojiti takove nošnje koje su se (prema sjećanju starijih) nosile nekad u tom kraju, a mogu uzeti također i nošnju iz susjednog kraja, u koliko je ona sačuvala svoje čisto hrvatsko narodno obilježje* (ibid. 104). Ovdje bi se slobodno moglo postaviti pitanje koje je to čisto hrvatsko narodno obilježje. Autor ga dalje kroz tekst ne tumači. Može se prema dosadašnjem pregledu pretpostaviti da on misli kako narodna nošnja mora u potpunosti biti napravljena kod kuće. U njoj ne bi smjelo biti kupovnih rubaca, čipaka, traka, cipela, čizama i drugog. Teško se može koristiti pojmom istinskog (autohtonog, izvornog) jer se godinama i stoljećima mnoštvo elemenata nataložilo. Ipak se pokušava dokučiti izvorno hrvatsko i na tome *Seljačka Sloga*, posebno od ove godine, insistira i zahtijeva. Ona u tome vidi očuvanje hrvatskog naroda.

O tome svjedoči i Antun Jiroušek, jedan od članova folklorističke porote, koji ističe da je *naša seljačka kultura skup svega onoga, što su hrvatski seljaci kroz tisuću godina stvorili i još sveudilj stvaraju... Nekad su to činili instiktivno, danas ih Seljačka Sloga upućuje, da to čine svijestno* (Jiroušek 1929:89).

Folkloristička je porota dodijelila dvije nagrade: nagradu za starinsku, odnosno, najčišću narodnu popijevku (3000 dinara) i nagradu za najčišću narodnu nošnju (2000 dinara). Međutim nema podataka o dobitnicima. Nagradu je vjerojatno dobio *Frankopan* iz Remeta i Bukovca jer se za to društvo nalazi opis da je imalo *sasvim narodnu nošnju, dok je nagradu za popijevku vjerojatno dobila "Nova zora" iz Donje Lomnice, budući da je jedina izvodila nezapisane popijevke iz vlastitog zavičaja...* (Ceribašić 1998:50).

Jiroušek pohvaljuje zborove koji su uz narodne popijevke bili obučeni i u svoje nošnje jer je njihov nastup bio puno djelotvorniji. Bez obzira na zahtjeve da svako društvo obuče nošnju svog kraja ili je obnovi, bilo je pjevača i pjevačica u gradskim odijelima.

Ti zahtjevi *Seljačke Sloge* o obaveznoj uporabi narodne nošnje na službenim nastupima kao što su koncerti, sijela i smotre, postavljeni su, kao što sam već navela, prije održavanja smotre u lipnju 1929. To je bilo i zbog želje vodstva *Župe Matija Gubec* da svi hrvatski seljački pjevački zborovi nastupe na sveslavenskom (međunarodnom) festivalu za Uskrs 1930. godine u Zagrebu. Folkoristička porota je započela svoj posao tako što je provela obnovu nošnje za hrvatske pjevače u Oborovu (*Klas*) i Buzinu (*Novo Zvono*). Uspjeh toga se može vidjeti iz teksta Antuna Jirouška: *U Oborovu, gdje su mužkarci već posve napustili svoju narodnu nošnju, trebalo je posegnuti u stare škrinje, pa se nakon pretraga odredilo, da će pjevači nastupiti u starim vezenim košuljama, hlačama (gaćama) sa dva dugmeta i žepovim, te prslucima s velikim dugmetima (crvenim, modrim), a na noge će obući opanke, koji se još nose. Ženski svijet u Oborovu, podržava još djelomično narodnu nošnju, pa je iz onoga, što je skriveno u ladicama, i iz onoga, što se još nosi, sastavljena (istaknula K. K.) nošnja za pjevače i to: vezena košulja, suknja s vezenom pregačom, oko vrata kraluši, o struku pojas, te prsluk s malenim mjedenim dugmetima (crveni, modri), žene s poculicom, a djevojke sa spuštenim pletenicama, a na noge opanke. U Buzinu je na isti način ustanovljeno, naima da će pjevačice (žene sa starim poculicama, a djevojke sa spuštenim pletenicama) obući za svoj nastup vezenu košulju s oplećkom, pojasom, suknjom i vezenom pregačom, oko vrata derdan, a na noge opanke. Mužkarci pjevači imat će vezene košulje, prsluk s gajtanima (modri ili crveni), hlače (gaće) s crvenim vezivom po stranama (svatbene hlače), pripasat će se remenom, na leđa menten iz bijelog darovca s crvenim obrubom, a na noge čizme (Jiroušek 1929:90-91).*

Kao rezultat te obnove buzinsko *Novo Zvono* nastupilo je na sijelu 27. kolovoza održanom u čast hrvatskih pjevača na povratku s turneje u Zagreb. Kako su izazvali veliko divljenje, Jiroušek smatra da je to poticaj *Seljačkoj Slozi* za dalji rad na obnovi. Planira da se i u sljedećim brojevima *Seljačke prosvjete* obrati pažnja i na druge narodne nošnje. Cijeli svoj pregled stoga završava pozivom otisnutim tiskanim slovima: **VADIMO IZ ŠKRINJA I OBNAVLJAJMO STARINSKU I LIJEPU SVOJU NARODNU NOŠNJU, JER NAM ONA PRED CIJELIM SVIJETOM SLUŽI NA PONOS I DIKU** (ibid. 90).

Vodstvo *Seljačke Sloge* je u potpunosti vjerovalo u seljake, ali je smatralo da se povuklo pred naletom uvoznog tekstila, namještaja, ali i načela. Zbog toga *Seljačka Sloga* i HSS žele protresti seljački narod kao najbrojniji da upravo on očuva sve tekovine svojih predaka, smatrajući ga autohtono hrvatskim.

Godine 1928. *Vjesnik Seljačke Sloge* donosi podatke o uspješnosti primjene novog tkalačkog stana (*tkanice, tare*). Nakon izložbi u Zagrebu,

Bjelovaru, Sisku, itd. 1928. godine, naručeno je preko dvjesto novih tkalačkih stanova, a seljaci su ih prema mjerama izradili još petsto. Prema podacima je zaključeno da ih ima najviše u okolici Bjelovara, a puno manje u siromašnijim dijelovima. Ženskoj udruzi u Zagrebu (Praška ulica) ili Oblasnom dobru u Božjakovinu (kraj Dugog Sela) se moglo doći ili pisati za sve upute u vezi modernog tkalačkog stana ([S.n.] 1929. *Ogranci...*:110).

Posljednja smotra seljačkih zborova održana je 27. listopada 1929. godine u Zagrebačkom Zboru. To je bio nastavak obvezne uporabe narodne nošnje i izvođenja neobrađenih popijevaka. Neki su zborovi uzeli primjerke narodne nošnje koje su dugo čuvali u škrinjama (*Novo Zvono* iz Buzina, *Grozđ* iz Gradeca, *Susedgrad* iz Podsuseda, *Lipa* iz Lipovljana, *Bršljan* iz Tomašice), a neki su nošnje stilizirali (*Nova Zora* iz Lomnice i *Turopoljac* iz Velike Gorice) (Sremac 2001:103).

Na župskom prvenstvu pjevačkih zborova postojale su dvije porote: umjetnička porota HPS-a i folkloristička. U ovoj zadnjoj, uz glazbenike su sudjelovali i stručnjaci za narodnu (seljačku) kulturu: Dragutin Boranić (urednik Zbornika za narodni život i običaje), Salomon Berger (ravnatelj Etnografskog muzeja), Vladimir Tkalčić (budući ravnatelj muzeja), Milovan Gavazzi (profesor na odsjeku za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu), Antun Jiroušek, Rudolf Matz, Izidor Škorjač i drugi. To je bio nagovještaj suradnje između prakse i znanosti što će se posebno razviti tridesetih godina.

Međunarodni festival o Uskrsu 1930. godine, kao što sam na početku spomenula, nije održan. Početkom te godine zbog otežane političke situacije, raspuštena je i *Seljačka Sloga* te sve za kratko vrijeme zamire.

Kroz četiri godine rada *Seljačka Sloga* i HPS su uspjeli samo u nekim područjima svojih nastojanja. *Sloga* osniva 216 ogranaka u pojedinim krajevima gdje žive Hrvati (Herceg 1929:77). Započeli su s obnovom narodne nošnje, koja se tada već intenzivno napušta. Prosvjetnim i kulturnim radom na selu, radili su na zbližavanju grada i sela kao jedne od glavnih okosnica svog rada, a došlo je i do suradnje sa znanošću. Međutim, već od 1927. godine dolazi do polaganog raskida između Sloge i HPS-a jer prva želi izvođenje autohtonih, neobrađenih popijevaka, a HPS teži stručnim pravilima i kriterijima. Potpuni raskid dogodit će se nakon obnove Sloge 1935. godine.

OBNOVA RADA SELJAČKE SLOGE

Nakon atentata na kralja Aleksandra 1934. godine u državi su do vrhunca došle političke težnje za promjenama. Nije se moglo vratiti na staro i otvaraju se vrata parlamentarizmu. Time je omogućeno i slobodnije mišljenje, izražavanje i djelovanje. *Seljačka Sloga* je iskoristila tu priliku i do Drugog svjetskog rata se pokazala snažnim čimbenikom u seoskom životu, radu i osvješćivanju.

Sloga je obnovljena 10. studenoga 1935. godine. HSS je htio da se njezin rad intenzivira i proširi, a da seljaci sudjeluju u prosvjetnoj, gospodarskoj i političkoj djelatnosti Sloge. Tom prilikom na zagrebačkoj smotri je nastupilo trinaest pjevačkih društava iz okolice Zagreba. Organizatori su bili *Seljačka Sloga* i zadruga *Sklad*. Osvrt na smotru dao je Branimir Bratnić u svojoj knjižici *O smotrama hrvatske seljačke kulture*. Pohvaljuje sve sudionike uz razne primjedbe i upute za bolji budući rad.

Osim što se osvrće na pjevanje i pjesme, komentira i odijevanje, odnosno, nošnje. Svi su zborovi nastupili u njima. Međutim mnogi su imali kupovne cipele, a ne opanke ili čizme. Seljak i seljanka na smotri moraju biti u potpunosti obučeni u narodno, u ono što je *kod kuće ili u selu izrađeno* (Bratanić 1941:7). Ipak je svjestan da se to ne može odmah provesti. Zato predlaže da nošnje ne moraju biti bogate, ukrašene kupovnim trakama ili nečim drugim. Mogu se obnoviti po nekim uzorima, ali trebaju biti izrađene kod kuće. Odlučeno je i da se održe smotre po pojedinim krajevima što je i provedeno. Najbolji su nastupili na glavnoj smotri u Zagrebu 1936. godine.

Ovih nekoliko crtica su temelj i upute ograncima *Seljačke Sloge* za budući rad na smotrama. Od tih zahtjeva ona neće nikako odustajati, nego će pokušavati pronaći načine da se to ostvari. Želi se postići očuvanje onoga što je na selu još živo i spriječiti negativnosti iz grada, a preuzeti samo pozitivno. O tim kriterijima odlučuje središnjica u Zagrebu na čelu sa školovanim ljudima, stalno se pozivajući na djela Antuna i Stjepana Radića.

LAN I KONOPLJA - TEMELJ DOMAĆE IZRADE NARODNE NOŠNJE

Narodna je nošnja naša kulturna legitimacija (Bratanić 1941:9). Zbog toga je potrebno da ona bude napravljena u kućama, od ruku seljaka, odnosno seljanki, od uzgoja tekstilnih biljaka, preko vezenja i šivanja. U tu svrhu *Sloga* je poticala ponovno uzgajanje lana i konoplje.

Ta želja se nije mogla lagano provoditi u djelo iz nekoliko razloga. Jedan od njih je zakonska odredba o zabrani namakanja lana i konoplje u tekućim

vodama, donesena prije Prvog svjetskog rata. Bez toga se ne može ići u dalju obradu i odvajanje boljeg dijela biljke od lošijeg. Također u doba kada *Seljačka Sloga* počinje djelovati, još 1926. godine, tvornička roba je polagano potiskivala kućno izrađenu nošnju. Raspadanjem zadruga, već od sredine 19. stoljeća, obitelji postaju manje. Žena više nema vremena za uzgoj tekstilnih biljaka, tkanje i pređenje zbog drugih poslova. Ona je sada sama, a ne kao u zadruzi gdje je najčešće bila okružena i drugim ženama te su tako uspjele rasporediti poslove. Čak i ondje gdje su nošnje još bile prisutne, dolazi do stranih utjecaja u motivima, materijalu i oblikovanju. Osim lana i konoplje, polagano se uvlače šarena svila i vunica (Leček 1995:112; Bratanić 1941:11, 17).

Ipak se ta želja za ponovnim uzgojem nastojala oživotvoriti. U tome su sudjelovali i stručni ljudi i seljaci. Među prvima na ovome polju ističe se dr. Pavao Kvakani. On želi postići da se u sela ponovo vrati narodna nošnja izrađena kod kuće uzgojenim lanom i konopljom. Smatra da bi to olakšalo život seljaka i njihove financijske poteškoće. Trebali bi proizvoditi onoliko koliko im je u kućanstvu potrebno, a ne kupovati gotovu tvorničku robu. Drži da je do napuštanja domaće radinosti došlo zbog velikog uvoza pamučne robe i zakona o zabrani močenja. Ljudi su se zbog toga više okrenuli uzgoju stoke.

Svjestan je da mora doći do promjene u načinu prerade. Stoga predlaže dvije novosti *da konoplju i lan ne močimo kao dosada, da čitave stabljike mećemo u vodu na močenje. Bolji način bio bi taj, da s osušenih stabljika lana ili konoplje najprije valjanjem skinemo vlakanca, a onda da na običnoj seljačkoj trlici skinemo pozder. Poslije takvog postupka dobije se močenjem povjesmo. Osim toga, kod močenja samih vlakanaca bez drva ne će se voda onečistiti i zadobiti loš miris kao ranije* (Kvakani 1936:10).

Na jednom drugom mjestu daje i savjete kako dobiti što bolji urod lana i konoplje, gdje ih i kada zasaditi da dadu obilan plod. Sve je to i dio gospodarskog i društvenog uzdizanja seljačkog stanovništva s kojim se tada premalo surađivalo.

Navodi da je *prirod ozimca lana sigurniji od proljetnog lana. Ozimi lan ne daje doduše predivo tako dobro kao proljetni... Konoplja najbolje rodi na snažnim i jakim niskim položajima. To su obale rieka i potoka. Ne valja konoplju sijati na suviše laganim, pjeskovitim i šljunkovitim tlima...* (Kvakani 1936:62).

Kako su seljaci i sami iznosili svoje prijedloge, izašao je odmah i jedan iste 1936. godine u vezi močenja. Marijan Kolarević, seljak iz Starih Mikanovaca, želi za to iskoristiti privatna imanja. Uz njih su tekli potoci i udruženi seljaci mogli bi zamoliti vlasnike njiva da iskopaju rupe za kiseljenje. Njima bi za to

plaćali dogovorenu naknadu. Zimi bi trebalo ženama omogućiti vremena za predenje i tkanje, a muški bi pomagali jedan drugome u ostalim poslovima. (...) *moramo natrag staromu (seljačkomu) načinu života - bar u tom pogledu, da ne kupujemo tvorničku robu od onoga, što si možemo sami napraviti i proizvoditi. Tražimo na taj način izlaz iz ovoga teškoga stanja sami, jer drugi nam ga (barem za sada) ne će naći* (Kolarević 1936:88).

Kako se u to vrijeme pamuk jako širio te se činio kao moguća zamjena lanu i konoplji, seljak Đuro Tuđan (općinski prosvjetni povjerenik iz Repušnice kod Kutine) smatra da se upravo treba prebaciti na tu novu biljku. Uzgojem pamuka obnovila bi se narodna nošnja zato jer njegov uzgoj ne zadaje velike brige. *Kad je pamuk zrio, poberu se čahure, odieli se vlakno od sjemena i lišća, pa ako je slučajno kišovito vrijeme, vlakno se još osuši i spremno je za prelo. Tim bi dakle otpalo močenje, sušenje, tučenje, trenje, grebenje (mikanje) vlakna i bielenje pređe* (Tuđan 1938:306). Na taj način izrada bi nošnje pojeftinila i omogućila svoju svakodnevnu uporabu. Inače njezina izrada zahtijeva puno truda i jako joj je porasla cijena. Na tu ga je ideju potaknula vijest iz okolice Bjelovara gdje se pamuk dobro uzgaja i uspijeva. Smatra obradu tekstilnog bilja najdužim i najmučnijim poslom jer se javlja između ostalih poljoprivrednih radova na zemlji tijekom ljeta. Zbog toga želi ovim putem olakšati život seljaka.

Taj njegov cjelokupni prijedlog bio je rezultat promišljanja na temelju članka Mije Mikovića, seljaka iz Trebarjeva Desnog (okolica Siska). Za razliku od Tuđana, Miković smatra da je predenje puno sporiji posao od uzgoja i prerade tekstilnih biljaka. Boravio je u Čehoslovačkoj gdje je razvijena lanena industrija, a strojevi su naručeni iz Engleske. Zato se sam *obratio pismeno na tvrdku, odnosno tvornicu J. & T. Boyd. Limited, Shettleston Iron Works, near Glasgow u Englezkoj koja je poslala cjenik odnosnih strojeva. Ali ondašnje transportne prilike, a naročito englezka skupa valuta, onemogućile su dobru volju...* (Miković 1938:236). Iako su se ti strojevi koristili u tvornicama, on ih je htio primijeniti u selima, ali kako je očito, u tome nije uspio. Predlaže da se pronade neki način da se dođe do strojeva, iz nekih bližih krajeva i da se jave oni koji bi u tome na bilo koji način mogli pomoći. Tada bi *seljačke žene ne samo mogle da privrede sve potrebno za svoju obitelj nego bi možda nešto od seljačkih rukotvorina mogle i prodati gradskim ljudima i ženama* (ibid. 236).

On se poput dr. Kvakana zalaže za predenje lana i konoplje na zadružnoj osnovi. Možda je i preuzeo ideju od njega koji je to još iznio 1936. godine u petom broju *Seljačke sloge* i tražio mogućnost otvaranja tvornica koje bi izrađivale male strojeve za predenje, koji bi bili jeftiniji, pa bi ih mogle nabaviti i male seljačke zadruge (Kvakana 1936:114).

Svi ti pokušaji išli su za jednim ciljem: izrada kvalitetnije i jeftinije nošnje te pomoć previše opterećenim ženama od kojih se i dalje očekivalo da budu čuvarice narodnog odijevanja svojih obitelji. Međutim upravo se često napadalo žene da one povodeći se za gradskim ženama, napuštaju narodnu nošnju i siromaše obitelj. Napada se i pojam mode kao štetne zaraze koja prijeti odnarođivanju i unifikaciji. *Seljačka Sloga* je kroz svoj podmladak u selima nastojala postići da mladi *uz pomoć starijih mogu upoznati važnost i ljepotu naše narodne nošnje i pjesme* (Klarić 1938:22).

U mnoštvu osvrta koje su seljaci pisali, zadruga su uvijek hvaljene. Ono što nije bilo u redu u takvoj organizaciji života često se prešućivalo. Kao jedan od uzroka raspada, stavljala se žena koja žudi za "svilom i kadifom" i želi biti svoj gazda jer ne podnosi više suradnju. Majke uvijek gledaju da im kćeri imaju više od drugih djevojaka i tako *bila je zavidna, a ako je njezina kćerka bila ljepše obučena, ponosna je bila i čangrizava i svjetovala drugima* (Jovanovac 1936:104). Seljak bi stečeni novac trebao koristiti za tisak, svoju naobrazbu i naobrazbu djece, a ne *gomilati židovima i onako preveliki kapital* (ibid. 105) Naišla sam i na primjer poznate suradnice *Seljačke Sloge* Mare Matočec kako kudi podravske žene jer svoja platna prodaju po sajmovima u Bjelovaru, Koprivnici, Virovitici i Zagrebu, a za dobiveni novac kupuju svilu i štof (Matočec 1939:47).

Gizda se osuđivala na svakom koraku⁸. Zbog toga se nastojalo da seljaci sami stvaraju svoju modu i određuju njezin tijek. Znanstvenici i pismeni seljaci željeli su osvijestiti narod da vrednuje i cijeni ono što ima, uputiti da to nije loše i nazadno kako se često komentiralo. Međutim prisutna je i svijest da ženi u tome treba pomoći. Treba prekinuti razlike između *muškoga i ženskoga roda*, kako to piše Premužić: *Nijedan čestiti rad nije sramotan. Pobrinuti se pak za najsavršenije i najsgodnije oruđe i naprave za preradu tvari za odjeću gotovo je isto toliko važno, kao i pobrinuti se za nabavu ratila i sprava za obdjelavanje i preradu ratarskih proizvoda u obće. Štgod se može, treba da pojedinci u tom pogledu učine odmah, a razvojem rada Seljačke Sloge postići će se, da se u pitanju snabdjevanja seljačkog svieta sa dobrom i pravom našom narodnom odjećom svrši i ono, što svaki pojedinac sam za sebe ne može* (Premužić 1936:177).

U Vjesnicima *Seljačke Sloge* koji su izlazili u svakom broju jedanput mjesečno, donesene su novosti o ograncima sa svime što su oni činili u području

⁸ U nastojanju za iskorjenjivanjem tog *najvećeg zla* seljaka, kako se građanska moda obilježavala, išlo se i s radikalnim prijedlozima da na *ono što nije seljačko treba udariti porez, osobito na svilu i kadifu* (Luški u: [S.n.] 1940. *Hrvatsko...*:328)

opismenjivanja, sudova dobrih i poštenih ljudi, na pokrajinskim smotrama, što je činio podmladak, koje su akcije i zašto provodili. Neki su ogranci izvještavali što se događa i s narodnom nošnjom u njihovom kraju. Uglavnom su muškarci prije napuštali nošnju za razliku od žena, a neki su izvještaji djelovali ohrabrujuće jer se pisalo da se broj ljudi koji oblači nošnju povećava. Negdje su se lan i konoplja počeli sijati u većoj mjeri. Više je takvih izvještaja bilo kroz 1939. i 1940. godinu⁹.

U Vjesniku veljačkog drugog broja *Seljačke sloge* za 1938. godinu stoji da Gospodarska sloga osniva ženska povjereništva za predenje i tkanje i to na *zadružnom temelju i u privredne svrhe* ([S.n] 1938. *Ženska...*:64). Prema pravilniku prednost upisa imaju one žene zadrugarke koje već predu za druge. Povjereništva bi trebala uvažiti starinski način rada i učiteljice bi trebale djelovati u svom rodnom kraju. Uz pomoć toga htjelo se promovirati i proširiti rad seljanki da se što manje kupuju tvornička platna. Često se isticalo krizno stanje u državi i velika skupoća. Seljaci od svojih proizvoda nisu uspijevali mnogo zaraditi i zato ih se napadalo jer su kupovali gotovu uvoznu robu. Središnjica i ogranci su željeli da se proizvodi kod kuće i ne rasipa po gradskim trgovinama jer je to seljačke kuće dovodilo u bijedu¹⁰.

Seljačka Sloga i HSS su bili svjesni da je povratak na obiteljske zadruge neprihvatljiv zbog svoje nepraktičnosti. Većina je tadašnjih obitelji već bila nuklearna. Međutim, *Seljačka Sloga* i HSS su za "olakšanje" života seljacima osnivali moderne zadruge kao kooperacije, odnosno, gospodarska udruženja (npr. za tkanje). Iako se HSS zalagao za pacifizam, švicarske i američke primjere, u selu je, s druge strane, vršio zatvaranje i prekid suradnje sela i grada zbog, kako je često *Sloga* isticala, štetnog utjecaja drugog. Imajući u vidu tadašnju političku situaciju, mora se razumjeti takav stav. *Sloga* je u seljacima vidjela očuvanje duhovne i materijalne hrvatske kulture te moralnih vrijednosti.

⁹ U Gradni kraj Samobora lana i konoplje se sije za 50% više nego u godini 1935. pa se sada seljačke nošnje vidi za 80% više (Horvat 1939:81). O masovnijem sijanju svjedoči i Koškovac kraj Ivanca gdje se narodna nošnja vraća te je u prošloj godini bila proizvodnja lana i konoplje dvostruka (Brlenić i Posavec 1940:117.)

¹⁰ za komadić svilna platna / dadu tonu žita zlatna... / Lan, konoplja - to je naše, / našem žepu bolje paše (Krajačić 1937:101).

SELJAK U GRAĐANSKOM ODIJELU I GRAĐANIN U SELJAČKOM RUHU

Seljačka Sloga je nastojala ohrabriti seljačko stanovništvo i njegov način života. U njemu je ono vidjelo vrijednosti i vrline koje je grad odbacio. I zato selu nameće ulogu nacionalnog vođe i puta kako preobratiti “zalutale” na selu i one u gradu. Narodna kultura i seljak postaju subjekt, ponos i dokaz pradavne starine cjelokupnog naroda (Leček 1995:115-118).

U tom duhu, naravno, da su se kao što sam dosada pokazala, kretala i zahtijevanja o odijevanju. Što je s odjećom onih vodećih ljudi u središnjici? Kada i na kojem stupnju bi i seljak (inja) mogli obući građansko odijelo? O ovome se isto raspravljalo, ali s dosta opreza što se tiče članova središnjice. Oni su najčešće nosili građansku odjeću. Međutim neki su seljaci zahtijevali da i gospoda *Seljačke Sloge* budu primjer u obnovi nošnji.

Posebno je to u trećem broju *Seljačke sloge* za 1937. godinu razradio seljak i prosvjetni radnik Stjepan Šarić. Želi da središnjica i predsjedništvo i svi članovi upravnog i nadzornog odbora te prosvjetni radnici nose domaće izrađeno ruho, isto tako određuje i za ogranke (predsjedništvo, odbornike i članove). Članovi središnjice trebaju nositi *kapu vunenu, kaput, hlače, prsluk - vuneno po zimi, a ljeti konopljeno, a košulje, gaće, čarape i cipele po volji. Seljaci bi morali čitavo odijelo prema prilikama i mjestima nositi samo od seljačkih rukotvorina. Kod ogranaka: Svi kapu običajnu domaću, košulju i gaće konopljene, kaput i hlače vuneno ili konopljeno (prema prilikama), čarape vunene, a samo ili cipele po volji* (Šarić 1937:52).

Prema vodstvu ogranaka je popustljiviji stavljajući košulje, gaće, čarape i cipele po volji. Kako je Šarić iz područja Like, navodi i ličke karakteristike nošnje koja je već u to vrijeme bila u vrlo slaboj uporabi te je kod *mladeži - podpuno odbačena, a iztiče se tobožnja građanska* (ibid. 51). Pretpostavljam da je za druge ogranke po Hrvatskoj, imao u vidu nošnju njihovog kraja. Njegov stav je da svatko tko propagira neku ideju, mora biti njezin primjer. U protivnom se neće ići naprijed, nego nazad. Dopušta da nošnja bude “cifranija” zavisno od vremena i mjesnih prilika.

Njega u petom broju iste godine podržava i Antun Briški (izravni član *Seljačke Sloge* i tajnik ogranaka) iz Tomašice kraj Garešnice. Odobrava da svi u *Seljačkoj Slozi* nose narodno odijelo *ne možda baš onakovo, kako se nosilo prije 50 godina i više godina, ali tako kako se danas nosi prigodom raznih priredaba* (Briški 1937:112).

Međutim oni su u tim zahtjevima blaži kad se tiče “gospode”, posebno one iz Zagreba. Iako to ne ističu javno, svjesni su da bi bilo među građanima

nemoguće uvesti nošnju. Vjerojatno bi svatko morao nositi onu iz svog kraja, ali pitanje je da li bi nosili svakodnevnu, radnu ili svečanu nošnju. Vjerujem da je ta nedoumica i dovela do toga da seljaci ipak nisu tome polagali veliku pažnju jer nema puno izvještaja i zahtjeva. Na sjednici Drugog prosvjetnog sabora u Zagrebu 6., 7. i 8. prosinca 1940. godine pronašla sam da je Marko Čondrić, potpredsjednik *Seljačke Sloge*, još jedanput iznio taj zahtjev *da bi svi predsjednici i odbornici ogranaka primjerom u tom prednjačili i da budući prosvjetni sabor bude oličen u narodnoj nošnji... i ako bi prvi predsjednik ogranka obukao svoju narodnu nošnju, gdje je to moguće* (Čondrić 1940:358)¹¹.

Gradsko odijelo je negativno označavano više u odnosu na seljake nego na vođe *Seljačke Sloge*. Ovdje ću iznijeti razloge koji su htjeli opravdati da gradska odjeća nije za seljaka.

Seljacima se nastojalo dokazati da odijevanje narodnog ruha nije nazadno i odlazak natrag jer prema geslu Antuna Radića *čovjek, koji je zabacio narodnu nošnju, izgubio već polovinu narodne duše* (Bratanić 1941:6). Seljaci se ne bi trebali stidjeti svog domaćeg platna ni odjeće *jer nam to najbolje paše* (Medač 1940. u: *Dostojanstvo...*:17) Seljaka se prikazivalo kao najbitniji dio kotača koji pokreće svijet. Bez njega i njegovog rada ne bi stanovništvo moglo opstati.

Narodna nošnja opisivala se kao stalna, kvalitetnija, trajnija. Kućnom radinošću novac i prihod ostajao bi na selu, a ne bi punio novcem trgovine svilom, koncem, nakitom. Vjerovalo se da upravo ta kupovina siromaši seoska gospodarstva.

Navodi se kako su mnogi seljaci u gradskom odijevanju vidjeli bolji i moderniji način života. Stručnjaci su poduprli načela *Seljačke Sloge*, pa Branimir Bratanić, profesor na Odsjeku za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, piše kako u *surini* plješivičkog i zagrebačkog prigorja ili u slavonskom *gunjcu* vidi kvalitetniji kaput od gradskog. Ne želi da *gospodstvo* bude mjerilo života. Posebno u tome kritizira ženski dio populacije, a sigurno je i sam bio svjestan da su upravo muškarci prvi počeli napuštati narodnu nošnju. Pri tumačenju svog stava daje čak i jedan uistinu nagrđeni opis seljačkih žena kako je *žalosno vidjeti nacifranu seljačku djevojku u prugastim čarapama... nakićenu zlatnim vrpcama, kakvima se u gradu vežu kutije bonbona, a preko prsa povezanu - muškom kravatom...* (Bratanić 1941:11).

¹¹ Čondrić je tražio i pomoć Banske vlasti za pomoć pri obnovi nošnji. Svjestan nadolazećeg rata, smatrao je da treba potaknuti domaću radinost jer bi sve ostale mogle biti ugrožene ratnim zbivanjima (Čondrić 1940: 358). Rat je nastupio za nekoliko mjeseci i *Seljačka Sloga* se gasi do 1945. godine.

Seljak Franjo Medač (Donji Petrički u bjelovarskom kotaru) izričito traži da seljaci ne smiju oponašati gradsku modu (niti sebe ne izostavlja u tome). Grad i selo za njega su prevelika suprotnost. *Dok grad živi od novca,... selo mora živjeti od priroda zemlje* (Medač 1940. u: *Dostojanstvo...:20*) Prema njemu seljak bi mogao obući gradsko odijelo tek kada bi i u selu bili stvoreni svi oni uvjeti koji u gradu već postoje (ceste, dovoljno raznolike hrane, električna struja).

Seljačka Sloga je smatrala dostignuća civilizacije (higijenu, lakšu povezanost, školovanje) pozitivnim za život ljudi. Međutim, napadala je otuđenost koju ona unosi u čovječanstvo. Zbog toga *Sloga* nastoji povezati tehnički razvoj s narodnom kulturom da se ne izgubi narodni (i ljudski) identitet (Leček 1995:105-107).

SMOTRE OD 1935. DO 1940. GODINE

U ovom dijelu rada bavit ću se smotrama koje je *Seljačka Sloga* organizirala od 1935. do 1940. One su ostvarenje njezine nacionalne i kulturne politike. Kroz njih je pokazivala godišnji rad i napredak po ograncima. To je bio vrhunac koji je okupljao političare, stručnjake i seosko stanovništvo¹².

Analizirat ću smotre s gledišta nošnje koja postaje jedan od glavnih uvjeta za sudjelovanje, a ujedno i pokazatelj uspješnosti pojedinog ogranka, odnosno sela. U ovom je razdoblju sudjelovalo puno više ogranka nego dvadesetih godina. Zbog toga ih ovdje neću sve poimence nabrajati kao ni za prethodne godine, ali na njih upućujem u tekstu na kojim se stranicama *Seljačke sloge* mogu naći.

Obratit ću pažnju na zahtjeve središnjice i njihovo provođenje na smotrama te komentare, preporuke i kritike pojedinih članaka u *Seljačkoj slozi*, ali i kroz dnevne novine koje je glasilo objavljivalo u svakom broju nakon smotre pod naslovom *Stručnjaci i novine o seljačkoj smotri*.

SMOTRA 10. STUDENOGA 1935. GODINE

Obnovom *Seljačke Sloge* 10. studenoga 1935. godine u Zagrebu, održana je smotra o kojoj sam ukratko opisala u dijelu koji govori o obnovi organizacije. Održana je u dvorani Zagrebačkog Zbora. Organizatori su bili *Seljačka Sloga* i zadruga *Sklad*. Nastupilo je trinaest hrvatskih pjevačkih zborova iz okolice

¹² Branimir Bratanić je smotre gledao kao sredstvo kojim *hrvatski seljački narod sam širi i brani svoju kulturu, koju je dosad stvarao i sačuvao* (Bratanić 1941:27). Pod kulturom podrazumijeva sva dobra, kojima si čovjek život olakšava, popravlja i poljepšava (Bratanić 1941:27).

Zagreba¹³. Nakon smotre sastala se posebna porota pod predsjedanjem Vladka Mačeka, a sudjelovali su i predsjednik *Seljačke Sloge* Rudolf Herceg, etnolozi Milovan Gavazzi i Branimir Bratanić te glazbenici Zlatko Grgošević, Rudolf Matz i Zlatko Špoljar (Sremac 1978:102). Tada su doneseni određeni zaključci za budući rad. O tome detaljnije piše Branimir Bratanić u knjižici *O smotrama hrvatske seljačke kulture*. Tu su uz još neke njegove članke objedinjeni i Bratanićevi zahtjevi iz travnja 1936. godine izneseni u *Seljačkoj slozi* i *Kalendaru Seljačke Sloge* za 1937. godinu.

Neke kratke zaključke navela sam i prije u poglavlju o obnovi *Seljačke Sloge*, a ovdje ću to učiniti malo detaljnije. Ni jedan zbor nije pojedinačno ocijenjen, pozitivno ili negativno. Željelo se samo ukazati na pogreške da se one ne bi u budućnosti ponavljale. Prema narodnoj nošnji mjerila se *živa narodna starina (kultura)* (Bratanić 1941:6). Iako su svi zborovi nastupili u narodnoj nošnji, primijećeni su neki nedostaci. Problem je bila obuća jer su prevladavale kupovne cipele. Sve bi trebalo biti narodno i po mogućnosti izrađeno kod kuće po starim uzorima. Nije glavni cilj da nošnja pokazuje bogatstvo, nego da bude izrađena domaćim tkanjem. Bratanić na kraju knjižice donosi zaključke o onome što je, a što nije dopušteno nositi na smotri. Glavni je zahtjev da nošnja mora biti narodna *od glave do pete*, ali ne samo svečana, nego i radna, koja se nosi u korizmi ili žalosti i za druge prilike. Nakit i češljanje djevojaka i žena mora biti *od starine*. Konkretno to znači da se ne *smije, na primjer, koristiti 'šlinganje' ili 'pečki vez' gdje nije domaća pojava, zatim kupljeni ženski rupci i nakit, a kosa ne smije biti razdijeljena na strani ili 'brenovana'* (Bratanić 1941:48).

U *Kalendaru Seljačke Sloge* za godinu 1927. opisuje se zadaća svakog odbora *Seljačke Sloge* i izričito se nalaže da članovi Odbora za obranu od krize moraju *primjerom prednjačiti u nošenju narodne nošnje* (Petek 1937:50). Traži se da pjevači i svirači Pjevačkog i Tamburaškog zbora na smotrama, prosvjetnim zabavama i svakom javnom nastupu oblače narodnu nošnju.

Što se tiče rada na smotri, zahtjev je bio da voditelj bude seljak u narodnoj nošnji, a ne građanin ni seljak u gradskom odijelu. Međutim ne određuje kako bi izabrali nošnju i dotičnog voditelja. Ne razjašnjava da li bi to bio netko iz okolice Zagreba obzirom da se glavna smotra tamo odvijala ili bi se svake godine ždrijebom ili nekim drugim izborom odredilo voditelja. Možda je Bratanić htio da prije svakog nastupa jedan od seljaka iz dotičnog zbora istupi i najavi grupu. Traži se da pjevači i pjevačice ne skidaju svoju narodnu nošnju

¹³ Popis svih izvodača i naslovi pjesama u: [S.n.] 1936. *Seljačke...*:115-116).

odmah nakon nastupa. Ako bi odmah skinuli nošnju, pokazali bi da se srame svog odijela i cjelokupnog godišnjeg rada. Smotre upravo žele suzbiti taj sram, a obnoviti ponos seljaka na svoje porijeklo i način života.

Na početku se još nije moglo nastupiti s prestrogim zahtjevima o izvornosti kao kasnijih godina pa se propuštalo skupine s "manama" da se pokrije područje koje nije imalo bolje, kako bi ih se priviknulo na rad i popravljanje. Ova je godina bila samo naznaka i početak pravog rada koji će se pokazati u narednim godinama.

SMOTRA 7. LIPNJA 1936. GODINE

Na sjednici Upravnog i Nadzornog odbora održanoj 25. ožujka 1936. godine doneseni su neki zaključci o radu *Seljačke Sloge* kroz knjižnice, opismenjivanje i gospodarenje imanjem, a među tim i o smotri. Povodom toga izdana je *Druga poruka svim ograncima, članovima i prijateljima Seljačke Sloge* (Herceg i Magovac 1936:94-96). Narodna se nošnja određuje kao ono što *narod ne samo nosi, nego i ono što narod izrađuje...* (ibid. 95). Ona se ne smije koristiti samo za nastupe nego svakodnevno i zato treba biti jeftinija. Članovi *Seljačke Sloge* moći će nastupiti samo u narodnim nošnjama koje su izradili seljaci i seljanke. Traži se da pripreme počnu već od trenutka ove obavijesti da se sve na vrijeme pripremi (ibid. 95).

Smotra je održana 7. lipnja 1936. godine u Zagrebu istodobno na tri mjesta: u Hrvatskom narodnom kazalištu, Zagrebačkom Zboru i u vrtu Hrvatskog sokola. Uoči ove smotre održano je osam pokrajinskih.

Na zagrebačkoj smotri sudjelovalo je pedeset dva zboru, a od toga tri pjevačka društva dok su drugi ogranci *Seljačke Sloge*. Tim je bio obuhvaćen veliki prostor jer su grupe bile iz okolice Zagreba, Slavonije, Baranje, Bačke, Bosne i zbor gradišćanskih Hrvata iz Austrije¹⁴. Lika i Dalmacija nisu bile zastupljene.

Navode se samo ogranci i pjesme koje su izvodili. Nešto konkretnije o nošnji se ne govori. Bratanić u svojoj knjižici ističe da ima napretka, ali još uvijek i mnoštvo nedostataka. Međutim nisam mogla pronaći detaljnije opise ili kritike. U Hercegovom izvještaju stoji jedino da će sljedeće godine iz svakog kotara doći samo jedan zbor i to svaki put drugi, *ali strogo u narodnoj nošnji* (Herceg 1936:151). Vjerojatno je to tako naglašeno jer nije postignut ideal potpuno "narodnog" i "hrvatskog".

¹⁴ Popis svih izvodača i naslovi pjesama u: Herceg 1936:149-151.

Smotra Seljačke Sloge, narodna nošnja, Blato, 7. 6. 1936. godine. Fototeka IEF 32052.

Smotra Seljačke Sloge — folklorna grupa Ogranka Seljačke Sloge Kerestinec, 7. 6. 1936. godine. Fototeka IEF 32056

Smotra je bila snimana kamerom jer sam pronašla podatak da se zvučni film smotre prvo prikazivao u Zagrebu, a onda i u kinematografima drugih mjesta ([S.n.] 1936. *Zvučni...:255*)¹⁵.

SMOTRA 13. LIPNJA 1937. GODINE

Godine 1937. *Seljačka Sloga* je poslala Okružnicu s pitanjima o seljačkoj pjevačkoj kulturi. Tu se tražio izvještaj o onom što svaki ogranak može pokazati kroz pjesme, plesove, sviranje, nošnje i običaje ([S.n.] 1937. *Okružnica:66-67*). U pogledu narodne nošnje pitanja se kreću oko toga je li još prisutna i u kojem obliku, da li se može obnoviti po nekim uzorima te hoće li ogrankov zbor na smotri nastupiti u nošnji od "glave do pete".

Odgovori su se slali u središnjicu u Zagreb što je moguće prije da se podaci na vrijeme pregledaju. U razdoblju do glavne smotre održan je veliki broj pokrajinskih smotri u mnogim manjim i većim mjestima. Određeno je da u Zagrebu smije nastupiti dvadeset pet zborova, ogranaka *Seljačke Sloge*. Stručnjaci iz Zagreba na pokrajinskim su smotrama trebali odabrati one najsposobnije zborove. Za tu su se organizaciju trebali pobrinuti Bratanić i Špoljar te po selima ogranci i prosvjetni djelatnici. Zamolilo se da pomognu i narodni zastupnici.

Seljačka sloga je u svakom broju svog *Vjesnika* izvještavala gdje su se i kada pokrajinske smotre održavale, koji su ogranci sudjelovali i naslove pjesama, a kasnije i njihove tekstove. Međutim nema izvještaja o nošnji niti bilo čemu drugome. Ne navodi se koji su zborovi izabrani za nastup u Zagrebu. U četvrtom travanjskom broju *Vjesnika Seljačke sloge* traži se da nošnja bude narodna što ne uvjetuje da ujedno bude i svečana. To znači da se mora odjenuti i obući isto onako kao u selu, bez ikakvih dodataka i ukrasa ([S.n.] 1937. *Pjesme...:93*)¹⁶.

Glavni organizator smotre bio je Branimir Bratanić. Predvidio je da zborovi dođu iz dvadeset jednog područja¹⁷. Time htio obuhvatiti što raznolikiji prostor i uključiti Liku i Primorje koji do tada nisu sudjelovali.

¹⁵ Smotra je snimana i 1937. godine, ali nije mi poznato gdje su filmovi pohranjeni i jesu li uopće sačuvani. Ovo može biti poticaj za istraživanje u tom smjeru.

¹⁶ *Ako se na primjer radnim danom u selu nose opanci, a blagdanom cipele, onda na smotri treba svakako doći u opancima, a ne u cipelama* ([S.n.] 1937. *Pjesme...:93*). Važnost se pridaje jednostavnijoj izradi.

¹⁷ Ovdje navodim Bratanićevu geografsku raspodjelu u područja iz kojih se tražilo da dođe po jedan zbor. Zanimljivo je kako je do u detalje raspodijelio prostor nastanjen Hrvatima: 1. *Međimurje*, 2. *Gornja Podravina do Pitomače*, 3. *slavonska Posavina do Osieka*, 4. *Baranja i Bačka*, 5. *istočna Slavonija ili Šokadija*, 6. *zapadna Slavonija (Daruvar, Pakrac, Nova Gradiška, Požega)*, 7. *Garešnica, Bjelovar, Križevci*, 8. *Posavina s Moslavinom*, 9. *Turopolje*, 10. *zagrebačko Prigorje*, 11. *sjeвероiztočno Zagorje*, 12. *jugozapadno Zagorje do Samobora*, 13. *jaskansko Prigorje do Draganića*, 14. *Pokuplje*, 15. *Kordun*, 16. *Hrvatsko Primorje s Gorskim kotarom*, 17. *Lika*, 18. *Primorska i 19. Zagorska Dalmacija*, 20. *Srednja Bosna i 21. Bosanska Posavina* ([S.n.] 1937. *Koji zborovi...:113*).

Zborove se trebalo izabrati prema tome koji će se sve prijaviti i na osnovu ocjenjivačkog odbora na pokrajinskim smotrama. Kriteriji nisu nikada navedeni, ali se može uočiti da se gledala kvaliteta i izvornost ogranka. Nastojalo se da se dovedu zborovi iz raznih regija te da iz iste regije svaki puta dođe drugi zbor da ih što više dobije priliku ići na središnju smotru. Zagrebačka je porota pod predsjedanjem dr. Mačeka donijela odluku o zborovima koji će nastupiti na glavnoj smotri. Međutim nisam pronašla podatke kako se odvijao odabir.

Smotra hrvatske seljačke kulture organizirana je u Zagrebu 13. lipnja u sklopu Kulturnog tjedna. Održana je u Hrvatskom narodnom kazalištu, a poslije podne u Zagrebačkom Zboru. Rano ujutro zadnji su pokusi održani u zgradi Hrvatskog sokola pred stručnjacima: Gavazzijem, Bratanićem, Špoljarom. Kasnih tridesetih godina prošlog stoljeća sve veći značaj i bitnu ulogu imaju školovani etnolozi, glazbenici i drugi.

Nastupilo je dvadeset pet zborova iz okolice Zagreba, Međimurja, Hrvatskog zagorja, Slavonije, Primorja, dalmatinske Zagore, Baranje i Bosne¹⁸. U dvorani Zagrebačkog Zbora smotra je snimana kamerom te je film po određenom rasporedu obišao sva mjesta gdje su postojali tehnički uvjeti za njegovo prikazivanje.

U *Seljačkoj slozi* (broj 6. b) navedeni su svi zborovi. Uz pet grupa stoje mali komentari o njihovoj nošnji, koje su uglavnom pozitivno ocijenjene. Za Jesenje kod Krapine piše da su nastupili u *dobroj narodnoj nošnji* ([S.n.] 1937. *Smotra...*:139) osim što su žene imale kupljene rupce na glavi. Članovi Milne s otoka Brača nastupili su u ribarskoj nošnji, ali ništa drugo nije istaknuto. Uspjeh obnove svjedoče Brođanci kraj Valpova koji su nastupili u *nošnji, koja ima sve manje kupovnog...* ([S.n.] 1937. *Smotra...*:140) Slično je i za Vetovo kraj Požege gdje su samo dvije pjevačice bile u gradskim cipelama i šarenim rupcima. Vrlika kraj Sinja nastupila je u bogatoj starinskoj nošnji koju pohvaljuje i Rudolf Herceg u jednom ogledu o toj smotri. Ističe da su upravo Vrličani bili u najraskošnijoj nošnji iako su iz siromašnog područja. Međutim u svemu tome nije odgovarala obuća. Smatra da svakodnevna nošnja ima puno više hrvatskog, starog i narodnog. Taj Hercegov stav, kao općenito i cijelog vodstva *Seljačke Sloge*, potkrjepljuje i njegovo oduševljenje ogrankom iz Rokovaca kraj Vinkovaca koji su ostavili *zlatu, koje je došlo sa turskog iztoka i svilu, koju nam guraju industrije sa zapada, te su došli u svojem, našem, hrvatskom...* (Herceg 1937:138). Smatra da su upravo najviše uspjeha postigli oni najskromniji te uz Rokovce nabraja i druge grupe, ali bez podataka o nošnji. Navođenje zborova služi mu za pohvalu svih sudionika.

¹⁸ Popis svih izvođača, naslovi i tekstovi pjesama u: [S.n.] 1937. *Smotra...*:139-142;148-157.

Kako *Seljačka sloga* donosi i osvrtu iz novina o smotri, mogu se primijetiti same pohvale upućene seljaštvu, ali i središnjici. Mnogi su to prikazivali kao veliko bogatstvo i jedinstvo u tolikoj raznolikosti nošnje, glazbe, običaja i plesa. O smotri su pisali *Hrvatski dnevnik*, *Obzor*, *Novosti*, *Narodni val*, *Hrvatska straža*, *Nova riječ*, *Narodno kolo* i beogradske novine *Politika* i *Vreme* ([S.n.] 1937. *Stručnjaci...*:143-147).

Godina 1937. obilježila je novi pravac u radu *Seljačke Sloge*. To pokazuje i Okružnica iz mjeseca ožujka razaslana svim ograncima. Određuje se i broj sudionika na smotri te sudjelovanje stručnih ljudi i na pokrajinskim i na glavnim smotrama. Ovim sistematskim radom se planiralo prikupljati podatke o seljačkoj kulturi da se ništa ne ostavi zaboravu (Sremac 1978:105). Pohranjeni tiskani podaci mogu se uvijek iznova iščitavati i omogućuju dalji znanstveni i praktični rad.

SMOTRE 1938. GODINE

Ova godina je bila uistinu uspješna s gledišta *Seljačke Sloge* jer su održane tri velike smotre. One su najavljene u Okružnici za Božić 1937. koja je tiskana u prvom broju *Seljačke sloge* 1938.: *Ljeti 1938. bit će tri velike smotre hrvatske seljačke kulture, i to 12. lipnja na Duvanjskom polju, 14. kolovoza u postojbini hrvatskih kraljeva na Ceceli između Knina i Drniša, te 28. kolovoza u Zagrebu pred brojnim englezkim i američkim gostima* (Herceg 1938:3).

Na osmoj redovitoj glavnoj skupštini *Seljačke Sloge* gdje se raspravljalo o radu u protekloj godini te o planovima za iduću, tajnik Ante Premužić podnio je iscrpan tajnički izvještaj. Između ostalog osvrnuo se i na smotre i narodnu nošnju. Ponovo pohvaljuje ogranak iz Rokovaca koji nije koristio nove materijale na prošlogodišnjoj smotri. Želi da u tom stilu rade i ostali ogranci. Radnu i svečanu nošnju trebaju izrađivati u svojim domovima od lana i konoplje, a posebno u onim krajevima gdje je povodenje za modom, kupljenom i bezvriednom, a skupom gizdom, podgrizlo i same gospodarske temelje... (Premužić 1938: 84). Na skupštini su također ponovo potvrđeni i datumi velikih smotri.

SMOTRA 12. LIPNJA 1938. GODINE NA DUVANJSKOM POLJU

Smotra je održana 12. lipnja kao proslava rođendana braće Radić na *polju (odnosno na pašnjaku) između sela Kolo i Kovači, u blizini trgovišta Duvno, sada zvanog Tomislavograd* (Škorjač 1938:208). Nastupilo je dvadeset dva zbora najviše iz kotara Duvno i susjednih iz Bosne i Hercegovine, a iz Hrvatske Donji Vinjani i Lovreč kraj Imotskoga, Rokovci kraj Vinkovaca te iz Jabuke,

Tijarice i Podija kraj Sinja¹⁹. Zadnje su tri grupe zakasnile i Izidor Škorjač smatra da će biti dobre tek kada naprave čistu narodnu nošnju. To je jedina opaska kojom ih kritizira. Sve ostale pohvaljuje navodeći neke nedostatke kao, na primjer, kupovne košulje i majice kod Hercegovaca, šarene prsluke te ponegdje i ličke kape koje nisu iz tih krajeva. Inače je jako zadovoljan prekrasnim *anterijama* (košulja koja se stavlja preko prave) i bijelim vezovima koje su nosile Sarajlije (kotar Duvno). Pozitivno je ocijenio i žene iz Šuice (kotar Livno) zbog vezenih rubaca koje, prema njemu, imaju *velike umjetničke i muzealne vrijednosti* (ibid. 210). Letka i Kolo (Duvno), Gorica (Ljubuški) i Donji Vinjani imali su starinsko svečano odijelo i oružje što je primijetio i među gledateljima. Posebno na kraju ističe starinske ženske nošnje iz Trebižata (Stolac) jer se one sada ponovno obnavljaju. To upravo potvrđuje pozitivno djelovanje *Seljačke Sloge* i kako *hrvatsko seljačtvo može i hoće samo svojim duhom i svojim rukama bez ičijeg tutorstva poboljšavati, osiguravati i poljepšavati svoj duhovni i materijalni život...* (ibid. 207).

Na smotri je bio prisutan veliki broj narodnih zastupnika iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Na popisu ljudi koje *Vjesnik* nabraja za sinjskog zastupnika Pavla Krca i za pisarovačkog Karla Mraka stoji da su bili u narodnoj nošnji. Sudjelovali su i predstavnici kotarskih organizacija, a iz središnjice predsjednik Sloge Rudolf Herceg, tajnik Ante Premužić i još neki te Branimir Bratanić (kao *narodoznanstveni stručnjak*) ([S.n.] 1938. *Na Duvanjskoj*....:220).

SMOTRA 7. KOLOVOZA 1938. GODINE NA CECELI

Cecela je mjesto kraj Drniša gdje je *'pri petih crikvah' saborovao hrvatski kralj Zvonimir...* ([S.n.] 1938. *Smotrama*....:243)²⁰.

Na toj su smotri trebali nastupiti ogranci iz drniškog, splitskog i šibenskog kraja te Ravnih kotara. Određeno je da dođe i veći broj izaslanika nego u Duvno jer u Drnišu postoji željeznička postaja, što s Duvnom očito nije bio slučaj. Tako je 7. kolovoza nastupilo dvadeset devet grupa, ali osim grupa iz navedenog područja nastupio je i ogranak iz Kupinca (sjeverozapadna Hrvatska) i iz jugozapadne Bosne ([S.n.] 1938. *Na Ceceli*....:294)²¹.

Smotra je održana na otvorenom uz veliko prisustvo narodnih zastupnika i drugih prvaka, ali se ne navode poimenično kao za duvanjsku smotru.

¹⁹ Popis svih izvodača i naslovi pjesama u: Škorjač 1938:208-209.

²⁰ Nije mi poznato od kuda je *Seljačka Sloga* uzela taj navod tako da ga ostavljam otvorenim.

²¹ Popis svih izvodača i naslovi pjesama u: [S.n.] 1938. *Na Ceceli*....:293-294.

Sudjelovao je i Rudolf Herceg i etnolog i sveučilišni profesor, *narodoznanstveni stručnjak*, dr. Milovan Gavazzi. Osim ovakvog kratkog izvještaja *Seljačka sloga* nema podataka niti iznosi osvrt iz dnevnih novina i časopisa.

SMOTRA HRVATSKE SELJAČKE KULTURE 28. KOLOVOZA 1938. GODINE U ZAGREBU

Ovom smotrom je otvoren *Tjedan kulture* u Zagrebu. Međutim što je sve točno sadržavao i što se događalo *Seljačka Sloga* ne izvještava. Glavnim dijelom Tjedna ona smatra smotru jer je na njoj najviše radila te daje i pregled grupa i njihov uspjeh. Prije toga održano je dvadeset pet pokrajinskih smotri. U radu ove smotre sudjelovali su stručnjaci: Milovan Gavazzi, njegov asistent Branimir Bratanić, bivši kustos sarajevskog muzeja Ante Martinović (gimnazijski profesor) i skladatelj Zlatko Špoljar. Gledatelje se željelo potaknuti da smotru ne gledaju kao priredbu ili egzotičnu manifestaciju, nego sa socijalno-gospodarskog stajališta. Posebno se nastoji izbjeći siromaštvo i pomanjkanje djece u obiteljima ili bijela kuga. Često se u tome napada Slavoniju koja je bila preplavljena svilom i zlatom. Takva nošnja za jednu seljačku djevojku ili mladu ženu stajala je veliko bogatstvo, a procjenjivala se na trideset tisuća dinara (Šarić 1940:155). U selima su rijetki to sebi mogli priuštiti. Mnogi su iz tih razloga imali samo po dvoje, troje djece da uspiju nabaviti bolje odijelo. Herceg zbog toga opet potiče uzgoj lana i konoplje i domaću izradu nošnji te dan prije smotre pohvaljuje ogranke: Gundince kraj Županje, Donju Bebrinu kraj Slavenskog Broda, Mrzović kraj Đakova, Konavle kraj Dubrovnika i Trebižat kraj Stoca jer su radili na obnovi (Herceg 1938:255-256).

Smotra se održavala na tri mjesta: u kinu Balkan, Hrvatskom narodnom kazalištu i u dvorani Radničke komore. U kinu su pjevači nastupili pred Gavazzijem, Bratanićem, Martinovićem u svrhu međusobnog upoznavanja. Namjera je bila da seljaci uvide raznolikost i bogatstvo pjesama, nošnji, običaja i glazbe raznih krajeva gdje žive Hrvati unutar Hrvatske i izvan nje.

U Hrvatskom narodnom kazalištu nastupili su pred porotom pod predsjedanjem Vladka Mačeka. Tu su bili prisutni i mnogi stručnjaci s područja etnologije ("narodoznanstva"), glazbe, plesa, književnosti, umjetnosti, mnogi novinari, narodni zastupnici, seljaci, građani i veliki broj stranaca. Poslije podne sve je ponovljeno u velikoj dvorani Radničke komore za najšire stanovništvo. Planirano je da se smotra održi na otvorenom u Maksimiru te na Radićevom trgu na Gornjem gradu, ali zbog opasnosti od kiše premještena je u Radničku komoru.

Nastupilo je sveukupno trideset grupa, a najviše je bila zastupljena sjeverna Hrvatska, Slavonija i Baranja te manje Lika, dalmatinska Zagora, južna Dalmacija i Bosna i Hercegovina²². Međutim četiri ogranka: Ladanje Donje (Ivanec), Gornja Letina (Petrinja)²³, Mala Mlaka (Velika Gorica) i Donji Čehi (Zagreb) su nastupili samo u dvorani Radničke komore. Pretpostavljam da je razlog preveliki broj prijavljenih grupa, ali možda se nije htjelo sve odbiti pa su ove četiri grupe, zbog dobrog izvještaja o njihovom radu, prihvatili. Nisam nigdje našla objašnjenje ovoj odluci te su ovo samo moja nagađanja na osnovi prikupljenih podataka.

U prikazu smotre nepotpisanog autora devetnaest je ogranaka pohvaljeno zbog svojih nošnji što znači više od jedne trećine sudionika. Međutim i oni su imali ponekih nedostataka: novije muške šešir svjetlije boje, građanske crne prsluke te kupovne ženske rupce. Belica (Međimurje), Siverić (Dalmacija) i Gajić (Baranja) su sada prvi put nastupili u pravoj narodnoj nošnji jer su dosada dobivali prigovore zbog kupovnih dodataka ([S.n.] 1938. *Zbilja...*:261). Nisam pronašla gdje i kada su to dobivali jer na prijašnjim smotrama nisu, jedino možda na pokrajinskim ili na probama prije nastupa u Kazalištu. Dubovicu (Ludbreg) i Belaj - Poljice (Vojnić) autor posebno izdvaja zbog toga što su prsluke ponovno počeli izrađivati kod kuće i to u *Belaj - Poljici napravili su ih od domaćeg bijelog vunenog sukna (nekad se kod njih kupovalo za prsluk crno sukno), a u Dubovici od dvostrukog konopljenog platna. U Belaj - Poljici su izrezali od drveta čak i puceta* (ibid. 261) .

Ovdje ću navesti jedan poduži citat autorovog osvrtu gdje se može vidjeti kako se cijene oni najjednostavniji dijelovi nošnje, a posebno bijeli i jednostavni vezovi. Upravo se to smatra izvornim seljačkim i hrvatskim motivima bez puno boje i ukrasa. Kao dokaz tome posebno izdvaja *fine domaće čipke kod Belice, krasne biele anterije kod Sarajlija, liepe razplete i vezove kod Gajića, Gundinaca, a i kod drugih slavonskih zborova, jednostavnost i domaće slamene šešire kod Vučana, vrlo liepe i ukusne vezove i 'zobunce' kod Šimunčevaca, liepo izrađene košulje kod Sv. Nedelje (sitni bieli vezovi), marame za glavu kod Kaniže i Bebrine, ukusne vunene pregače kod Bebrine, liepe biele 'u daske' tkane marame kod Gundinaca i na isti način rađene (domaći damast) debele zimske gaće ('dvogaće') i 'zore' (kratka košulja preko prave) kod Bebrine* (ibid. 261).

²² Popis svih izvođača, naslovi i tekstovi pjesama u: [S.n.] 1938. *Želje...*:257-260; *Tekstovi...*:271-281.

²³ Ovo selo nije imalo ogranak, ali je pušteno na smotru kako se navodi u *nadi da će ga skoro osnovati* ([S.n.] 1938. *Želje...*:260). Ne smatram to dovoljno argumentiranim rješenjem, ali možda je *Seljačka Sloga* tako htjela dati poticaj da se u svim selima osnuju ogranci.

U Kazalištu su svi zborovi nastupili u narodnoj obući, a ne u cipelama. Pretpostavljam da tu autor misli na opanke ili na cipele i čizme koje su izradili čizmari po selima. Što se tiče ostalih prigovora, izdvaja Mrzović kraj Đakova zbog uporabe *šlinge*, novijih vezova i opanaka i djevojčice (*ladarice*) iz Kapele kraj Bjelovara, zbog vezova. Isto onako kako se napadalo rupce i pregače s velikim i novim motivima, nije se pošteđelo ni obući. U tom smislu ni svi opanci nisu bili isti. Cjelokupna rekonstrukcija narodne nošnje u koju spada oglavlje i obuća, morala se temeljiti na onom što su nosili najstariji članovi u selu. Nije zadovoljan ni s one četiri grupe koje su nastupile samo poslije podne u zgradi Radničke komore jer su bili *slabiji u nošnji* (ibid. 261) i nosili su cipele. Osim tog prikaza dio je posvećen pjesmama i plesu, ali u manjem opsegu.

Ove je godine bio uveden i natječaj, odnosno *Priznanje javnosti za najbolji zbor (obzirom na ukupni dojam), za najljepšu i narodno (seljački i hrvatski) najčišću nošnju, pjesmu i ples...* ([S.n.] 1938. *Priznanje...:317*) Glasovalo se prema natječaju *Seljačke Sloge* i zagrebačkog dnevnika *Večer*. Osim ovih općenitih podataka, nije jasno na koje su sve pojedinosti posjetitelji morali obratiti pažnju.

Natječaj je bio nagradnog karaktera. *Najbliže su pogodili* (ibid. 318) jedan bankovni činovnik iz Zagreba, učiteljica iz Stupnika kraj Zagreba, ratar iz Jelkovca kraj Zagreba i jedna učenica građanske škole. Nagrade su bile: godišnja i polugodišnja pretplata na *Večer* za prvog i drugog pobjednika, sabrana djela Antuna Radića (pučko izdanje) za trećeg te knjiga *Mladost - Radost* i *Seljačka sloga* za 1938. godinu za četvrtog. U listopadskom desetom broju *Seljačke sloge* u kojem su i objavljeni ovi podaci, najavljeno je i veliko glasovanje za 1939. godinu u kojem će sudjelovati i pjevači (ce) i svi koji kupe raspored smotre s riječima svih pjesama (ibid. 318). Natječaj je i održan, ali o tome ću govoriti kasnije.

Priznanje su dobili Konavli kraj Dubrovnika²⁴, Gundinci kraj Županje i Utiskani kraj Bjelovara. U prije navedenom osvrtu ovaj posljednji ogranak nije bio spomenut, odnosno nije bio ni pohvaljen niti mu se što prigovorilo.

Grupe koje su 1938. ocijenjene nisu, osim te objave, dobile nikakav drugi poticaj. Smotre i nisu bile natjecateljskog karaktera. Ogranci se nisu trebali međusobno natjecati za nagrade, nego da ostvare želje *Sloge*.

²⁴ U popisu ogranaka koji su nastupili ([S.n.] 1938. *Želje...:257-260*) navodi se grupa iz Dunava kraj Dubrovnika, a na karti gdje su označena mjesta od kuda su ogranci došli (dio navedenog popisa) i u osvrtu: [S.n.] 1938. *Zbilja...:261*) prikazani su Čilipi, Popovići i Pridvorje. Ovdje je sve obuhvaćeno pod Konavlima.

Te su godine novine, također, izvijestile o smotri kroz duže ili kraće članke. Određene dijelove donijela je i *Seljačka sloga* na svojim stranicama. Sve je puno pohvala za pjesme, običaje, nošnje i plesove. Posebno se iscrpni prikaz može vidjeti u listu *Hrvatski dnevnik* od 29. kolovoza gdje se kaže da je *ovo zanimanje veliko i u hrvatskim gradovima i da naši umjetnički krugovi teže, kako bi se u svom umjetničkom stvaranju poslužili elementima narodnoga izražaja* ([S.n.] 1938. *Stručnjaci...*:265).

Sveučilišni profesor Milovan Gavazzi iscrpni je izvještaj napisao za list *Obzor* koji je prenijela *Seljačka sloga*. Iako svjestan da je prošlo premalo vremena da se pruži potpunija analiza i vide plodovi održanih smotri, on već razmatra rezultate koje *ove smotre, i pokrajinske i glavne zagrebačke, donose hrvatskoj etnografiji samoj u čisto stručnom pogledu, što one znače i donose gradu i građanskoj sredini i napokon, koju ulogu i utjecaj mogu imati u samu seljačku svijetu* (ibid. 262). Smatra da veliku korist iz smotri mogu izvući mnogi umjetnici poput koreografa, kostimografa, slikara i drugi. Među građanima se budi razumijevanje za ljude koji ih okružuju u selima. Seljaci imaju priliku upoznati međusobne sličnosti i razlike u načinu života koji je uvjetovan drugačijim prirodnim, odnosno geografskim uvjetima. Gavazzi želi da se etnologija koristi zapisima ogranaka, slikama i filmovima u sagledavanju stanja na terenu.

Osim ovih navedenih novina, izvještaji su doneseni i u novinama kao *Večer, Jutarnji list, Novosti, Morgenblatt* (zagrebački list na njemačkom jeziku), *Nova riječ, Narodno kolo, Seljački dom* (ibid. 262-270).

Uz domaće, odnosno hrvatsko gledateljstvo, bio je prisutan i veliki broj stranaca. *Seljački dom* navodi da je bilo Amerikanaca, Engleza i Nijemaca, a računa da im se broj kretao oko tri stotine (ibid. 270). Na smotri u Kazalištu i u dvorani Radničke komore posjetiteljima je podijeljen letak na hrvatskom, engleskom, francuskom, njemačkom i talijanskom jeziku u kojem stoji *Sliedeća ovakva smotra hrvatske seljačke kulture bit će opet u Zagrebu 11. lipnja 1939. Pokrajinske i pokusne smotre po manjim mjestima bit će gotovo svake nedjelje. Sve druge obavijesti dobivaju se u kancelariji Seljačke Sloge, Zagreb, Strosmajerov trg 12, telefon 76 - 53* (ibid. 270). Ovo sve svjedoči da zagrebačke i pokrajinske smotre postaju dio turističke ponude Hrvatske. Cilj *Seljačke Sloge* bio je da se narodna kultura pokaže drugim narodima i da se hrvatski narod predstavi kao onaj koji ima što pokazati i doprinijeti čovječanstvu. Međutim, *Seljačka Sloga* je bila protiv komercijalizacije smotri i svoga rada. Oduševljavala ju je mogućnost da svoju narodnu (seljačku) kulturu pokaže drugima i dobije "zasluženo priznanje" za svoj trud.

*Smotra Seljačke Sloge — folklorna grupa Petkov Breg, 7. 6. 1936. godine.
Fototeka IEF 32067*

*Žene u starinskoj narodnoj
nošnji s pečama, Donje Vrapče.
Smotra Seljačke Sloge u
Španskom, 1939. godine. Foto:
L. Janković, 4. 6. 1939. godine.
Fototeka FF3396 i IEF 41628*

U devetom broju *Seljačke sloge* u kojem je analizirana zagrebačka smotra te izneseni i prikazi novina, izdana je i obavijest da pripreme za rodendan braće Radić 11. lipnja počinju već po završetku ovogodišnje smotre. Najavljeno je da će se toga dana u Zagrebu održati glavna skupština *Seljačke Sloge* i do tada najveća smotra hrvatske seljačke kulture, a planira se oko pedeset pokrajinskih smotri i tri tisuće prosvjetnih sijela. Stručni se savjeti mogu tražiti kod profesora Branimira Bratanića, a upute za održavanje prosvjetnih sijela kod urednika *Seljačke sloge* Izidora Škorjača ([S.n.] 1938. *Pripave...*:290-291).

Svi su ovi podaci ponovljeni na odborskoj sjednici *Seljačke Sloge* 25. rujna 1938. godine u Zagrebu, a jedanaesti broj *Seljačke sloge* izdao je Okružnicu u kojoj su uvršteni svi glavni zadaci koje ogranci moraju provesti kroz sljedeću godinu.

SMOTRE 1939. GODINE

Početak travnja izdan je proglas, odnosno vrsta obavijesti *Seljačke Sloge* o proslavi *rodendana braće Radić 11. lipnja sa znanjem i odobrenjem* (Maček 1939:114) dr. Vladka Mačeka i Rudolfa Hercega. Ovdje je objavljeno ono što sam već spomenula u prethodnom poglavlju. Taj će se dan održati glavna skupština *Seljačke Sloge* i peta glavna smotra hrvatske seljačke kulture, pokrajinske smotre i u svim hrvatskim selima prosvjetna sijela. Na ovim posljednjim izvodit će se narodne popijevke, predstave u čast braće Radić, recitirati pjesme seljaka i drugo.

Lipanski broj *Seljačke sloge* u svom *Vjesniku* donosi raspored događanja 11. lipnja u Zagrebu koja počinju već od četiri sata ujutro. U šest sati ujutro u Zagrebačkom Zboru je skupljanje svih grupa. Ograncima koji neće sudjelovati na smotri, dopušteno je poslati jednog pjevača i pjevačicu da upoznaju i vide narodne nošnje i pjesme. Iza toga je određeno fotografiranje svih zborova, a zatim glavna redovita skupština *Seljačke Sloge* u zgradi Radničke komore. U deset sati u Hrvatskom narodnom kazalištu održat će se smotra koja će za šire stanovništvo biti ponovljena u Maksimiru poslije podne, gdje bi bila snimljena i kamerom²⁵. U slučaju lošeg vremena predvidjelo se da se održi u Radničkoj komori i u Zagrebačkom Zboru.

Na devetoj redovitoj glavnoj skupštini *Seljačke Sloge* 11. lipnja pročitani su tajnički i blagajnički izvještaji kao i inače, izabran je novi upravni i nadzorni odbor te su izneseni planovi za budući rad. Kroz 1939. godinu do glavne smotre održane su trideset tri pokrajinske. Na njima su u većini slučajeva sudjelovali

²⁵ Iako je najavljeno snimanje u Maksimiru gdje je smotra ipak održana, nisam poslije našla podatak o prikazivanju ikakvog filma. Cijelu 1938. po selima se prikazivao film smotre iz 1937. godine.

i izaslanici središnjice: Milovan Gavazzi, Branimir Bratanić, Rudolf Herceg, Ante Premužić i drugi. Pojedini ogranci znali su poslati svoje članove u Zagreb, posebno profesoru Brataniću, stručnom organizatoru smotri. Tada bi razgovarali o pjesmama, nošnjama i običajima. Na taj su način željeli što bolje urediti pokrajinske smotre i spremiti se za onu glavnu u Zagrebu.

Donesen je i zaključak da će se rođendan braće Radić 1940. godine proslaviti 9. lipnja kada će se održati prosvjetna sijela po selima. Na sam rođendan 11. lipnja po svim seljačkim domovima razmišljat će se o radu braće, a 16. lipnja organizirat će se velike pokrajinske smotre. Predviđeno je da se velika smotra hrvatske seljačke kulture u Zagrebu održi između *Velike i Male Gospe 1940.* (Herceg i Štivić 1939:188). To znači da bi bila organizirana između 15. kolovoza i 8. rujna. Sve do ove godine uvijek bi se na sjednici potvrdio ili odlučio jedan dan, ali sada je dano razdoblje od preko dvadesetak dana da se u njemu organizira velika smotra.

SMOTRA HRVATSKE SELJAČKE KULTURE 11. LIPNJA 1939. GODINE U ZAGREBU

Veliki dan hrvatske seljačke kulture održao se 11. lipnja. Započeo je vrlo rano. Predsjednik *Seljačke Sloge* Rudolf Herceg otkrio je poprsja Matiji Gupcu i braći Radić u Hrvatskom seljačkom domu na Marulićevom trgu 12a²⁶. Herceg je bio potpredsjednik i ravnatelj istoimene zadruge, a u tom su se Domu nalazile i prostorije *Seljačke Sloge*. Tu je održano prvo okupljalište pjevača koji su se onda uputili na prvi nastup u Zagrebački Zbor koja se održala samo za grupe. Kasnije je sve ponovljeno u Hrvatskom narodnom kazalištu, uglavnom za domaće i strane stručnjake gdje su se okupili etnolozi, glazbenici, književnici, likovni stvaratelji, novinari te predstavnici kulturnih društava i organizacija. Sudjelovao je i Vladko Maček, predsjednik porote za ocjenu smotre, i veliki broj narodnih zastupnika. Smotra je bila i poslije podne u Maksimiru za šire stanovništvo. Broj okupljenih ljudi varira od dvadeset do trideset tisuća.

Smotra se održavala pod naslovom *Smotra hrvatske seljačke kulture - nošnja, pjesme, plesovi, običaji*. Tim jezgrovitim natpisom odmah je naznačeno što *Seljačka Sloga* želi zaštititi i njegovati. Ujedno je to i neslužbena uputa glasačima na što moraju obratiti pozornost.

Na smotri je nastupilo dvadeset sedam zborova, a svi su bili ogranci *Seljačke Sloge*²⁷. Međutim dva su od njih nastupala samo u Maksimiru: Podgrađe iz Zagorja i Podgrađe iz Bosne.

²⁶ ... ovo "12a" trebalo je izbjeći nesretno "13" (Leček 2002:325).

²⁷ Popis svih izvodača, naslovi i tekstovi pjesama u: [S.n.] 1939. *Smotra...*:205-218.

Izvjestaj o smotri je iznesen u sedmom srpanjskom broju *Seljačke sloge*. Uz svaku je grupu dodan kraći ili duži osvrt koji se najviše odnosi na narodnu nošnju, odnosno njezin izgled. U tim osvrtima na nekoliko mjesta se kritiziraju kupovni elementi i novi, veliki motivi u vezu i tkanju. Tako se kaže za Bunjevce iz Subotice da imaju stranih i kupovnih dijelova, više nego druge grupe, ali da imaju i svoje posebno obilježje. Žarovnica kraj Ivanca (Hrvatsko zagorje) ima jednostavnu nošnju, a posebno se ističu karakteristične čizme, ženski kožnati pojasevi. Međutim, *peče* (ženski rupci) su kupovnog materijala, ali su djelomično vezene kod kuće. U Zadubravlju kod Slavenskog Broda nošnja je *posve bijela, ali bogato ukrašena lijepim "rasplitima" (vrstom bijelog ručnog rada) i ornamentima izvedenim tkanjem "u daske" (neka vrsta domaćeg damasta)*. Za slavonsku žensku nošnju osobito su karakteristične *vunene pregače s resama, protkane srmom, a i slavonski vuneni obojci, crno i bijelo karirani, i opanci s remenjem* ([S.n.] 1939. *Smotra...*:207). Ipak i tu se nošnja mijenja uvođenjem svile i stranih tehnika ručnog rada: *šlinge* i zlatoveza. To se posebno napada jer je, već tada, slavonska nošnja postala poznata upravo zbog tih inovacija. S novim tehnikama uvodi se i drugačija ornamentika kao što je orijentalna u zlatovezu *koja i u ljepoti znatno zaostaje za starom domaćom* (ibid. 207). Ogranak iz sela Draž (Baranja) je prikazivao običaj *kraljica*. Iako je nošnja bogata vezom, koristila se i svila, zlato, kupovne trake i drugo. Ovdje je slična situacija kao i u Slavoniji jer su to dva bliska područja podjednako razvoja.

Za Nartsku Strugu (Posavina) karakteristična je jednostavna nošnja s geometrijskom ornamentikom i blagim bojama. Pri tome su koristili i domaću biljnu boju. Ipak navodi se da se to pogoršava *kupovnim bojama i nezgrapnom ornamentikom (velike ruže, lišće, itd.)* (ibid. 207).

Isto takvo stanje zabilježeno je za Moslavinu, odnosno za ogranak Okešinec - Vezišće iz tadašnjeg čazmanskog kotara. U tom je kraju nošnja bijela i još su bili prisutni sitni geometrijski ukrasi na pregačama i *poculicama* (kapice udanih žena koje se nose ispod rubaca) te su se upotrebljavale biljne boje. Mlade djevojke nose nošnju crvene boje. Međutim to se počelo narušavati zbog *nenarodnih i tuđih ornamenata (naročito naturalističkih ili nevješto stiliziranih biljnih motiva) i nekusnih dućanskih (anilinskih) boja kao i druge u Posavini i Moslavini* (ibid. 209).

Ogranak Vrapče kraj Zagreba, selo koje već postaje dio grada, nastupilo je u svojoj lijepoj i jednostavnoj nošnji *koja je već gotovo posve nestala, prepuštajući mjesto novijoj, nekusnijoj i većim dijelom kupovnoj nošnji ili bezličnoj građanskoj odjeći* (ibid. 208). Grad Zagreb i kao glavni i kao najrazvijeniji grad Hrvatske, nezaustavljivo je utjecao i na svoju okolinu u svim

područjima života. U svemu tome i odijevanje se mijenjalo i u gradu i oko njega zbog međusobnih veza. U manjim je mjestima to, naravno, išlo sporije, jer su ona bila u svemu slabije razvijena od Zagreba.

Uz ostale grupe su navedeni samo kraći opisi ili neke specifičnosti kao koraljne ogrlice i uske *tkanice* oko pasa (Lučelnica kod Pisarovine), karakteristične čizme (Gotalovo kod Koprivnice, Prelog u Međimurju, Žarovnica kod Ivanca, Lug kod Samobora), kovni nakit i djevojke tetovirane na rukama (Golubić, Pri (hi) Ći kod Travnika, Donji Vinjani na dalmatinsko - hercegovačkoj granici, Čajdraš kod Zenice), ženske ručne torbice tamnih boja sa sitnim motivima (Lički Novi i Oštra kod Gospića), *vezenke* - ženske suknje s uzdužnim gustim vezom (Privlaka kod Vinkovaca).

Godine 1939. također je uvedeno glasanje s namjerom da se čuje *mišljenje pjevača jednih o drugima i gradskih ljudi o seljačkoj kulturi, koju su oni napustili... i da budu što pažljiviji, te da paze više na narodni izvor popijevaka, nošnje i plesova, nego na njihov sjaj i blještavilo...* (Herceg 1939:240). Tim je *Seljačka Sloga* htjela proniknuti do izvornog hrvatskog obilježja. Poblize je to Herceg protumačio kao traženje onog zajedničkog između panonske, dinarske i jadranske zone. U tom nastojanju *Seljačka Sloga* je i organizirala ove smotre posebno surađujući zadnje tri godine s etnologima Milovanom Gavazzijem i Branimirom Bratanićem.

Kao pomoć gledateljima, odnosno glasačima, *Seljačka Sloga* je raspisala natječaj za sve one koji su glasali poput Vladka Mačeka. Njegova *glasovnica* je otvorena 26. lipnja pred komisijom koju su sačinjavali predsjednik *Seljačke Sloge* Rudolf Herceg, urednik *Seljačke sloge* Izidor Škorjač, tajnik Imbro Štivić, blagajnik Ante Premužić i ravnatelj ureda *Seljačke Sloge* Josip Hartl.

Vladko Maček je kao najbolje za *najnarodniju (bez kupovnih predmeta) nošnju* izabrao ogranke iz Lučelnice (Pisarovina), Čajdraša (Zenice) i Žarovnice (Ivanec). *Najljepši ples* su imali ogranci iz Subotice, Ličkog Novog I Donjih Vinjana. *Za najčišće seljačke popijevke i prave domaće iz odnosnog kraja* izdvojio je *Tiček leti* (Prelog), *Se su se gore* (Ljubeščica) i *Sunašce se* (Privlaka) (Herceg 1939:239).

Određene su bile četiri nagrade: 1. tisuću dinara, 2. sabrana djela dr. Antuna Radića, 3. ista djela u pučkom izdanju i 4. pretplata za *Seljačku slogu* za 1939. i 1940. godinu (ibid. 238). Međutim nitko nije glasao²⁸ poput Vladka Mačeka. U izvorima nisam pronašla da su nagrade ikome dodijeljene za nekakav drugi odabir.

²⁸ Glasalo se na tri mjesta u: Zagrebačkom Zboru sa zelenim glasačkim listićima, u Hrvatskom narodnom kazalištu s ružičastim te u Maksimiru sa žutim i plavim listićima. Predano je 3323 listića, od toga 378 u Zagrebačkom Zboru, 399 u Kazalištu i 2546 u Maksimiru (Herceg 1939:239).

Ni jedan zbor nije ostao bez glasova iako su neki dobili puno više od drugih. Najviše su u cjelokupnom glasovanju dobili ogranci iz Ličkog Novog i Oštre (Gospić), Pridvorje (Konavli) i Subotica (Vojvodina). U pogledu nošnji najveći broj glasova je imalo opet Pridvorje (694), Lički Novi i Oštra (660) te Donji Vinjani (449) (ibid. 239 i 240).

Iz ovog se može vidjeti da postoje neke sličnosti između Mačekovog odabira te ostalih glasača, i to najviše u tome jer su se opredijelili za dinarsku zonu. Međutim Maček nije ni jednu grupu posebno istaknuo, nego je uzeo široko područje. Tim je možda htio naglasiti da svaki dio ima svoju značajnu ulogu i da vrijede i njihova očuvana dobra.

U novinama se dosta izvještavalo o značenju smotre, njezinim organizatorima i sudionicima. Tako *Jutarnji list* (12. lipnja) ističe na kraju svog članka da *ovom petom, dakle malom jubilarnom smotrom, mogu priređivači na čelu s predsjednikom Seljačke Sloge, g. Hercegom biti zadovoljni jer su ponovno dokazali kako treba raditi na očuvanju hrvatskog narodnog blaga*" ([S.n.] 1939. *Novine...*:220).

Seljački dom (15. lipnja) ističe *bistrinu i plemenitost hrvatskog seljaka koju su utkale i izvezle seljačke žene i djevojke u svoje košulje i marame, u peče, pregače, i u obće u svoju nošnju - a muško i žensko udahnulo je tu prosvjetu u svoje narodne popijevke i običaje* (ibid. 222).

Sve novine i časopisi ističu veličinu sela u usporedbi s gradom koji nema narodnog duha. Seljak je sebi sluga i gazda te se hvali njegovo zajedništvo i međusobno jedinstvo.

Novine koje su objavile osvrte su, osim navedenih, i: *Hrvatski dnevnik, Obzor, Zagrebački list, Večer, Hrvatska straža, Novosti, Hrvatsko zagorje, Samoborac, Primorje* (izlazilo u Sušaku), *Narodno kolo, Nova riječ, Tribuna*, a smotru je spomenulo i nekoliko beogradskih novina (ibid. 219-237).

SMOTRA HRVATSKE SELJAČKE KULTURE

24. RUJNA 1939. GODINE U ZAGREBU

Ova se smotra održala nakon uspostave Banovine Hrvatske 26. kolovoza 1939. godine, a već je započeo i Drugi svjetski rat. Međutim nigdje nisam naišla na neki prethodni poziv za ovu smotru ili posebne upute. Deseti listopadski broj "Seljačke sloge" donio je pregled sudionika i izvješća iz pojedinih novina. Sudjelovalo je samo sedamnaest ogranaka jer se ističe da su mnogi bili pozvani na vojne vježbe. Bio je zastupljen hrvatski prostor između Save i Drave²⁹.

²⁹ Popis svih izvođača i naslovi pjesama u: [S.n.] 1939. *Novi dokaz...*:307-308.

Željelo se u "obnovljenoj" Hrvatskoj pokazati nastavnicima i đacima te dr. Jurju Krnjeviću, glavnom tajniku HSS-a (kasnijim Mačekovim zamjenikom u jugoslavenskoj vladi u Beogradu) bogatstvo hrvatske kulturne baštine ([S.n.] 1939. *Novi dokaz...*:307).

Zborovi su se sastali u Zagrebačkom Zboru s profesorom Bratanićem, a zatim su otišli u Hrvatski seljački dom na Marulićev trg. Sudjelovao je i ministar trgovine dr. Andreas, zatim Maček, Herceg, Krnjević, Košutić te mnogi drugi političari. Ovdje je izvršen mimohod, a nakon toga se išlo u Hrvatsko narodno kazalište gdje je bio prisutan i ban Ivan Šubašić. Poslije podne smotra je održana u Zagrebačkom Zboru i zgradi Radničke komore. *Hrvatski dnevnik* je i opet objavio veliki osvrt ističući kako su zborovi samo pjevali ne izvodeći narodne običaje te da je *u tome ova smotra zaostala za onom u lipnju* (ibid. 312). Međutim nitko od članova ogranaka ili središnjice nije u *Seljačkoj slozi* objavio poseban osvrt o smotri.

SMOTRE 1940. GODINE

Na devetoj redovitoj glavnoj skupštini *Seljačke Sloge* 11. lipnja 1939. godine bilo je određeno da se rođendan braće Radić proslavi tog istog datuma u svim obiteljskim seljačkim domovima, a da se 16. lipnja organiziraju velike pokrajinske smotre. Umjesto dotadašnjih okružnica Rudolf Herceg i Juraj Krnjević su krajem svibnja objavili jednu vrstu proglasa svim kotarskim organizacijama HSS-a i potvrdili ove datume ([S.n.] 1940. *Smotra...*:163). Nigdje se ne spominje da će se smotra održati u Zagrebu. Međutim u lipanjskom Vjesniku *Seljačke Sloge* odmah se iz toga proglasa navodi da će se 16. lipnja smotra održati *ipak u Zagrebu, i to prije podne u Radničkoj komori, ne u kazalištu, a poslije podne u Maksimiru, odnosno - za slučaj kiše - i opet u Radničkoj komori. Druge pokrajinske smotre toga dana većinom su odgođene, jer je mnogo ljudi odsutno* (ibid. 163).

SMOTRA HRVATSKE SELJAČKE KULTURE 16. LIPNJA 1940. GODINE U ZAGREBU

Ovom prilikom nastupilo je samo jedanaest ogranaka iz bliže okolice Zagreba³⁰. Kao razlog slaboga odaziva navodi se da su mnogi pjevači morali otići na vojne vježbe. Zbog lošeg vremena i posao se u poljima produžio pa su seljaci morali ostati na svojim gospodarstvima.

Iako nije predviđeno da se smotra održi u Hrvatskom narodnom kazalištu, ipak je bila tamo prije podne. Poslije podne je ponovljena u Maksimiru na

³⁰ Popis svih izvodača, naslovi i tekstovi pjesama u: [S.n.] 1940. *Smotra...*:170-176.

Seljačkom humku. U srpanjskom broju *Seljačke sloge* nije napisan nikakav poseban komentar nego su jedino tiskani članci pojedinih zagrebačkih novina (*Jutarnji list, Hrvatski dnevnik, Zagrebački list, Obzor, Novosti, Nova riječ, Seljački dom*) ([S.n.] 1940. *Zagrebačke...*:176-180).

Iz tih razloga prikazat ću neke najbitnije detalje o smotri prema tim novinama. One daju svaku pohvalu bez obzira što se nije odazvalo puno ogranaka. Naprotiv, u tome vide poštenje seljaka prema svojim kućnim i državnim dužnostima. *Obzor* posebno ističe sela Vrapče i Gornji Bukovac koji su *tako reći sastavni dio Zagreba* (ibid. 178) zato jer čuvaju i dalje običaje, ples, pjesmu i nošnju. Iako su u stalnoj prometnoj i trgovačkoj vezi s gradom, on nije utjecao na njihovo otuđivanje od seoskog načina života.

Bili su prisutni mnogi likovni umjetnici, glazbenici, književnici, koreografi. Što se tiče sveukupnog broja ogrankovih sudionika, svaki je došao s dosta malim brojem članova. Tako ih je bilo oko dvjesto pedeset. *Hrvatski dnevnik* pohvaljuje *skladnost šarenih, svježih boja naših narodnih nošnja... koja je potvrdila ponovno duboki estetski smisao seljačke kulture...* (ibid. 177). Ogranci iz Dubrovčaka Desnog (između Siska i Dugog Sela) uz pjesmu *Sejala sam lenek* prikazivao je sve poslove s lanom od sjetve, preko tkanja, vezenja i odijevanja.

SMOTRA HRVATSKE SELJAČKE KULTURE 25. KOLOVOZA 1940. U ZAGREBU

Također je, kako sam već prije pisala, na devetoj redovitoj skupštini *Seljačke Sloge* 1939. godine donesena odluka da se velika smotra u Zagrebu organizira između 15. kolovoza i 8. rujna. To je zaključeno dva mjeseca prije uspostave Banovine Hrvatske 26. kolovoza 1939. godine. Veliki broj novina prikazao je smotru kao priredbu u čast obljetnice Banovine i zbog toga se u *Vjesniku Seljačke Sloge* (za kolovoz i rujna 1940.) takvo tumačenje demantira ističući da je *datum... određen prije 15 mjeseci...* ([S.n.] 1940. *Glavna...*:229). Posebno se to željelo istaknuti jer se smotre nikad nije htjelo vezati s nekim drugim događajem. One *imaju svoje značenje same po sebi kao kulturni događaj, vriedan za narod, za njegovu umjetnost i znanost* (ibid. 229).

Nastupilo je dvadeset šest zborova s velikog područja, a posebno je bila zastupljena Bosna³¹. Iako se navodi da se gledateljstvu ova smotra posebno dojmila, *Seljačka Sloga* i etnolozi nisu bili u potpunosti zadovoljni jer nisu bili prisutni ogranci iz Međimurja, Gornje Podravine, Baranje, Bačke, istočnog

³¹ Popis svih izvođača, naslovi i tekstovi pjesama u: [S.n.] 1940. *Smotra...*:198-212.

Srijema i Hrvatskog primorja. Na tim područjima nisu bile održane pokusne pokrajinske smotre zbog vojnih vježbi (ibid. 229).

Na smotri održanoj 25. kolovoza 1940. godine bio je prisutan veliki broj stručnjaka koji su u to vrijeme sudjelovali i na Etnografskom kongresu koji je najavljen 31. ožujka 1940. na desetoj redovitoj skupštini *Seljačke Sloge*. Svrha je, prema Hercegu, toga kongresa da se vidi *koji ljudi to (hrvatsku seljačku kulturu) već danas poznaju*. U tom su trebali surađivati Seljačka Sloga, Hrvatski etnografski muzej i Etnološki institut³². Profesori Milovan Gavazzi i Branimir Bratanić trebaju okupiti sve koji studiraju i uče nešto o seljačkoj kulturi ili se time privatno bave. Trebalo je uključiti i seljake koji organiziraju pokrajinske smotre. Svi koji su htjeli biti dio hrvatskog seljačkog pokreta, prema nazorima *Seljačke Sloge*, morali su dobro poznavati narod, odnosno njegov način života, privređivanja, zabave, odijevanja. Željelo se da seljački narod to očuva, a *neseljaci da tu kulturu upoznavaju, priznaju i poštuju* (Herceg 1940:95).

Sljedećeg dana, 26. kolovoza, trebala je biti svečana sjednica vlade u Zagrebu, povodom godišnjice sporazuma Cvetković - Maček, pa su na smotri prisustvovali svi ministri iz Beograda s Mačekom i banom Šubašićem u Hrvatskom narodnom kazalištu.

Ni ovaj put u *Seljačkoj slozi* nije dan poseban detaljni izvještaj o uspješnosti smotre, nego samo osvrti iz novina (*Seljački dom, Hrvatski dnevnik, Obzor, Jutarnji list, Novosti, Samoborac, Hrvatski glasnik iz Splita*) ([S.n.] 1940. *Novine...*:212-221). Među ostalim *Hrvatski dnevnik* (26. kolovoza) ističe kako je ove godine napravljen puno bolji izbor pri sastavljanju programa, *izabrane su najčistije narodne tvorevine u pjesmi i nošnji i plesovima. Naslaga se za naslagom odstranjuje, da se nađe ono izvorno, autohtono i neosporno stvaralački naše* (ibid. 214). Može se primijetiti veliko oduševljenje koje vlada u recima svih autora, posebno jer je smotra uspjela u očuvanju seljačke kulture iako je okružena stranim utjecajima i rasplamsavajućim ratom. Mnogi su pohvalili i izbor poljičkog kneza napravljen prema *Poljičkom statutu*. To je izveo ogranak iz Gata (Poljica). Međutim to nije uvršteno u *Raspored* s drugim ograncima zato što to *nije programatski spadalo na pravu smotru* ([S.n.] 1940. *Glavna...*:229).

Jutarnji list (26. kolovoza) piše posebno veliki osvrt i izražava oduševljenje ograncima iz dalmatinske Zagore i Bosne zbog njihovog karakterističnog načina pjevanja i plesa. U ovoj smotri autor vidi zadovoljstvo i postignuće cilja *Seljačke Sloge* o čemu svjedoče i ove rečenice: *Od nogu do glave sve je naš*

³² Danas su to Etnografski muzej Zagreb i Institut za etnologiju i folkloristiku.

seljački narod sam napravio. Danas više nije bilo kakvih ukrasa, koje je grad izradio, danas je sve bilo na njima, što su sami svojim rukama izradili. Još na prošloj smotri bilo je i tamo nešto, što nije bilo samoniklo u selu, no sada je konačno postignut ideal. S današnjom smotrom može zaista g. Herceg i svi njegovi suradnici i svi etnografski i ostali stručnjaci biti zadovoljni... ([S.n.] 1940. *Novine...*:218).

Nova je smotra najavljena za 22. (a valjda i 21.) lipnja 1941. u Zagrebu u proslavu 1300 - godišnjice pokrštenja Hrvata ([S.n.] 1940. *Nova...*:229). Izvodile bi se nabožne hrvatske popijevke. Međutim ne samo one koje se pjevaju u crkvi, nego i u domovima, prilikom običaja kao božićne, jurjevske, ivanjske, ali i one u kojima narod i u drugim prilikama hvali Boga (svadbene, žetelačke). Mnoge su od njih već bile izvođene na proteklim smotrama. Namjeravalo se pozvati sedamdeset pet zborova iz svih hrvatskih područja. Za kolovoz se predviđala i glavna smotra u Zagrebu gdje bi nastupilo dvadeset pet zborova. Prije 22. lipnja trebalo je održati dvjesto pokrajinskih smotri (ibid. 229).

U travnju 1941. godine rat se proširio i na Jugoslaviju. Kralj i vlada odlaze iz Beograda. Nastaje rasulo i na ovom se području uspostavlja Nezavisna država Hrvatska (njezin teror u logoru osjetio je i Vladko Maček). To je bio i kraj djelovanja Sloge iako je službeno ukinuta nakon završetka rata.

ZAKLJUČAK

Na kraju ovog rada trebalo bi istaknuti sve bitne karakteristike i probleme koji su se pokazali značajnim za organizaciju *Seljačka Sloga*. Iz toga bi se moglo izvući nekoliko tema za daljnje proučavanje, a možda i za usporedbe s današnjom *Međunarodnom smotrom folkloru* u Zagrebu, *Đakovačkim vezovima*, *Vinkovačkim jesenima* i drugim folklornim događanjima.

U prvom razdoblju od 1926. - 1929. godine *Seljačka Sloga* je razvijala svoj rad, usput i učeći na vlastitim greškama. Na smotrama su bili glavni pjevači koji su izvodili obrađene narodne popijevke pod vodstvom svojih dirigenata za koje su organizirani i tečajevi u Zagrebu. Međutim na smotri 1927. godine zborovi Hrvata iz Vojvodine pjevali su svoje pjesme bez obrade što je oduševilo članove *Seljačke Sloge*, ali nije poseban dojam ostavilo na članove HPS-a čiji su članovi bili školovani glazbenici. Te godine uvedene su propozicije za sudjelovanje, svečana povorka i stručna porota. Održana je i izložba seoskih rukotvorina skupljenih iz cijele Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Bačke i Banata. Seljaci su prezentirali određene obrte. Bilo je planirano da se otvore prostorije gdje bi se proizvodi mogli kupovati, ali kako dalje o tome nema podataka, vjerojatno ideja nije prešla u praksu. Kasnije se ta izložba nije ni spominjala,

a *Seljačka Sloga* više nije organizirala sličan događaj. U godinama iza Drugog svjetskog rata otvorene su prodavaonice pod nazivom *Rukotvorine* u koje su seljaci slali svoje proizvode na prodaju. Trebalo bi ispitati na kojim su idejama nastale *Rukotvorine* i vuku li korijene od izložbe iz 1927. godine.

Iako su zborovi i na prijašnjim smotrama bili u nošnjama, 1929. godine to se po prvi put izričito zahtijeva. Sudionici su morali biti u onakvim nošnjama kakve nose i u svojim selima.

Drugo razdoblje od 1935. - 1940. je obilježeno obnovom kućne radinosti i obrta. Posebno se radilo na obnovi uzgoja tekstilnog bilja (lana i konoplje) te narodne nošnje. U selima gdje je nošnja još bila dosta očuvana, išlo se na njezino konzerviranje, gdje je već odumirala, poticala se obnova prema nošnjama najstarijih članova sela. U onim dijelovima gdje uopće nije očuvana, išlo se na potpunu obnovu.

Prednost se davala radnoj, svakodnevnoj nošnji jer se u njoj vidjelo "čisto hrvatsko obilježje". Za smotre se isto zahtijevalo da nošnja bude što jednostavnija i domaća "od glave do pete". U svemu se tražio povratak starom, tradicijskom. Mnogi su počeli izrađivati domaća prtena i vunena tkanja. Nije bila poželjna upotreba kupovnih boja. Sve do u najsitnije elemente trebalo je biti izrađeno kod kuće ili od seoskih majstora. Zbog toga ne začuđuje da je ogranak iz Belaj - Poljice kraj Vojnića izradio dugmad od drveta. Seosko stanovništvo je bilo svjesno, a uostalom i upućeno da samo domaća izrada može dobiti pohvalu.

Najčešći atributi koji se vežu uz nošnju su lijepa, jednostavna, bijela i ukusna. Time se želi isključiti iz hrvatske narodne nošnje (to je složeni pojam, ali ga ovdje upotrebljavam u službi cjelokupnog prikaza stanja po selima) bilo kakav kič, strani unos kroz materijale, motive, boje, nakit i ostale ukrase. Ove vrijednosne kategorije mogle su dobiti jedino one grupe na smotrama koje su imale najjednostavniju nošnju.

U drugom razdoblju *Sloga* je stalno napadala gizdu ili modu kao pogubni građanski utjecaj za seosku ekonomiju i moralne vrijednosti. U nošnji je vidjela očuvanje hrvatskog identiteta i htjela je postići da građani poštuju seljake i vrate se korijenima. Ima naznaka da se nošnja nosila i među građanima, odnosno, članovima središnjice što svjedoče npr. dva narodna zastupnika na duvanjskoj smotri. Neki seljaci su tražili da i vođe Sloge budu primjer narodu u oblačenju nošnje. Sredinom 19. stoljeća Bogoslav Šulek je postavljao iste zahtjeve i napadao modu, nazivajući je *opakom i hudom... početnika svega zla, greha i nesreće* (Brenko 1994:23). Po svemu se ipak vidi, da je kod središnjice prevladavalo gradsko odijelo.

Za izradu nošnje bitno je i tkanje i tkalački stan kojih je bilo sve manje, a i posao je na njemu išao sporo. Zbog toga se nastojalo doći i do novih strojeva iz inozemstva ili naučiti domaće majstore da sami izrade savršenije stanove. Od 1938. godine Gospodarska sloga je osnivala i ženska povjereništva za pređenje i tkanje kao zadružne organizacije. Išlo se za tim da se pomogne ženama koje su bile preopterećene zbog niza poslova. One nisu više stizale sve ono što su uspijevale u zadruzi. Tamo je rad bio podijeljen između više žena.

Značajno je da je 1938. i 1939. godine uvedeno glasanje na smotrama. Prvi se puta tražilo da posjetitelji (glasачi) izaberu najbolji zbor, najljepšu nošnju, pjesme i ples. Ostalih izričitih zahtjeva nije bilo, a nagrade su podijeljene onima koji su "najbolje pogodili". Sljedeće 1939. godine izdana je Mačekova *glasovnica za najnarodniju nošnju, najljepši ples i najčišće popijevke*. Međutim, nitko nije glasao poput njega i nisam uspjela naći podatak da su nagrade podijeljene. Trebalo je pri izboru uočiti narodni izvor, a ne gledati bogatstvo. Bit svega bilo je doći do prave hrvatske nošnje, plesa i pjesme. Ocjene su bile najljepši, najbolji, najnarodniji. Na raznim folklornim manifestacijama uveden je izbor "ljepotice" koja mora biti u potpunosti obučena u narodnu nošnju (od ogavlja do obuće).

Godine 1939. smotra se održala pod naslovom *Smotra hrvatske seljačke kulture - nošnja, pjesma, plesovi, običaji*. Narodna nošnja time izbija na prvo mjesto i postaje glavni dio prezentacije pojedinih ogranaka, odnosno sela. Cjelokupno izvođenje može biti potpuno samo ako se izvodi u pravoj narodnoj nošnji.

Smotra 1940. postigla je ideal i savršenstvo. Program je bio bolje razrađen i nošnje su bile "najčistije" jer se godinama *naslaga za naslagom odstranjuje* kako izvještava *Hrvatski dnevnik*. Izgleda da je pred rat *Seljačka Sloga* uspjela ostvariti svoj cilj i doći do izvornog. Trebalo bi vidjeti u kojoj mjeri su se događale manifestacije tijekom rata.

Smotre hrvatske seljačke kulture, usprkos tome što središnjica nije željela da postanu dio turističke ponude grada Zagreba, pretvorile su se u jednu od bitnih ljetnih manifestacija. O tome svjedoče i dnevne novine govoreći o prisutnosti velikog broja stranaca već 1938. godine. Iste godine bio je podijeljen i letak, odnosno, poziv za smotru 1939. godine na više stranih jezika.

Godine 1929. na župskom prvenstvu 27. listopada prvi puta etnolog, profesor Milovan Gavazzi sudjeluje kao član folklorističke porote. Veze s Etnografskim muzejom su slabe. Jedino je tijekom 1928. godine povodom Prosvjetnog tjedna, između ostalih muzeja bio otvoren i Etnografski. Situacija se mijenja od 1935. godine, posebno u odnosu suradnje s Filozofskim fakultetom, tj. Milovanom Gavazzijem i njegovim asistentom (kasnijim profesorom)

Branimirom Bratanićem. Njihov intenzivniji rad započinje 1937. godine kada su bili u odboru pred kojim su grupe imale posljednju probu prije nastupa. Bratanić je prije smotre odredio i područja iz kojih mora doći po jedna grupa. Godine 1938. Gavazzi i Bratanić su izabrani na osmoj redovitoj skupštini *Seljačke Sloge* za nove prosvjetne radnike. Posebno se istaknuo Bratanić koji je bio i stručni organizator smotri i seljaci su bili upućeni da s njim surađuju. On je ujedno izdao i 1941. godine knjižicu *O smotrama hrvatske seljačke kulture u Maloj knjižnici Seljačke Sloge*. Stoga bi ovo mogao biti putokaz u rasvjetljavanju uloge Milovana Gavazzija, a posebno Branimira Bratanića u oblikovanju djelovanja *Seljačke Sloge*.

Pokazalo se prema objavljenim fotografijama da su smotre fotografski dokumentirane, a naišla sam i na podatke da su snimljena i dva zvučna filma.

Odumiranje nošnje je bio neminovan proces u razvijanju kapitalističkog društva. Razvojem tehnologije, trgovine i prometa, ubrzava se način života. Na tom razvojnem putu, spori način dolaska do odjeće, također, se morao zamijeniti nečim praktičnijim. Procesi sijanja lana, konoplje, strizanja ovaca, kasnija obrada tih proizvoda te sukanje, pređenje, tkanje, šivanje, ne mogu naći mjesta u građanskom razvijenom društvu. *Seljačka Sloga* je djelovala dobronamjerno, ali naivno suprotstavljajući se postojećem društvu i ekonomiji. Vrlo brzo su se vođe *Seljačke Sloge* suočile s činjenicom da je napuštanje narodne nošnje nezaustavljivi proces. Antun Jiroušek je još 1927. godine istaknuo da se nošnja ne može očuvati u svakodnevnom životu, ali se može oblačiti za razne svečane prilike.

Jedan od zahtjeva *Seljačke Sloge* bio je proniknuti izvor (početak) hrvatskih obilježja nošnje zbog naslaga uvjetovanih unutrašnjim (geografskim) i vanjskim činiteljima npr. trgovinom, višestoljetnom mađarskom, talijanskom, turskom i austrijskom okupacijom hrvatskih područja. Pitanje je može li se na takav način razmišljati jer su vremenom neki elementi postali sastavni dio nošnji hrvatskih krajeva. Zasluga je *Seljačke Sloge* što je ona svojim pritiskom i zahtjevima, očuvala narodnu nošnju i dala podršku seoskom stanovništvu.

Na prvom mjestu *Sloga* je željela očuvati hrvatski identitet koji je bio ugrožen pritiskom jake srbijanske vlasti u Kraljevini Jugoslaviji. Upitno je bi li se utemeljila takva organizacija i kako bi djelovala da je Hrvatska, nakon 1918. godine, uspjela ostvariti svoju samostalnost kroz Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Bitna je činjenica da je nakon Prvog svjetskog rata Hrvatska uglavnom uspjela objediniti svoje prostore koji su stoljećima bili rascjepkani. Zbog toga je *Sloga* očuvanje hrvatstva vidjela i u pokušaju ujedinjenja svih njezinih područja, regija i slojeva. Nastojala je izmiriti i postići međusobnu suradnju seljaka i gradskog stanovništva. Treći važni činitelj je ekonomski faktor. Tridesetih godina

nastupa velika svjetska kriza, a hrvatski prostori su u Kraljevini Jugoslaviji bili pritisnuti puno višim porezima od onih u Srbiji. Vjerojatno je to potaknulo Slogu da djeluje na samostalnost seljačkog gospodarstva u svim segmentima, kako bi se povećala njihova neovisnost od svjetskog tržišta.

LITERATURA

- BRATANIĆ, Branimir (1941): *O smotrama seljačke kulture*. Mala knjižnica Seljačke Sloge, Zagreb.
- BRENKO, Aida (1994): O modi i narodnoj nošnji. U: *Zagrebačke uspomene, Etnografske slike grada*, Zagreb, 21-35. (k. i.)
- BUDAK, Neven (1994): *Prva stoljeća Hrvatske*. Zagreb, 30-36.
- CERIBAŠIĆ, Naila (1998): *Folklorna glazbena praksa i kulturna politika: paradigma smotri folkloru u Hrvatskoj*. Doktorski rad, rkp., Zagreb, 23-28; 43-72; 87-90; 102; 128-130.
- DOSTOJANSTVO - NE GIZDA. Zagreb, 1940.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira (1993): *Radićev sabor 1927.-1928*. Zagreb, 180-182.
- LEČEK, Suzana (1995): Između izvornog i novog - "Seljačka sloga" do 1929. godine. *Etnološka tribina* 18, Zagreb, 103-123.
- LEČEK, Suzana (1996): "Seljačka sloga", Osnivanje i prestanak djelovanja (1920./1925.-1929.). U: *Spomenica Ljube Bobana*, Zagreb, 285-295.
- LEČEK, Suzana (2002): Ustrojavanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.). U: *Scrinia Slavonica* 2, Slavonski Brod, 325-352.
- MATKOVIĆ, Hrvoje: *Suvremena politička povijest Hrvatske*. Zagreb, 1995.
- MURAJ, Aleksandra (2001): Tragom Antuna Jirouška: Etnografija u kulturnom i inim praksama. *Etnološka tribina* 24, Zagreb, 35-46.
- RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja (1998): Narodna nošnja i moda. U: *Etnologija naše svakodnevice*, Zagreb, 107-115.
- SREMAC, Stjepan (1978): Smotre folkloru u Hrvatskoj nekad i danas. *Narodna umjetnost* 15, Zagreb, 97-113.
- SREMAC, Stjepan (2001): *Folklorni ples u Hrvata od "izvora" do pozornice. Između društvene i kulturne potrebe, politike, kulturnog i nacionalnog identiteta*. Doktorski rad, rkp., Zagreb, 71-109; 151-152.
- ŠIŠIĆ, Ferdo (1990): *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb, 401-414.
- ZEBEC, Tvrtko (1992): Uloga "Seljačke sloge" u životu hrvatskog sela, XXVI. međunarodna smotra folkloru 18-25.7.1992. Zagreb, 33-42.

POPIS IZVORA³³

[S.n.] 1926. Mali razgovori. Hrvatski etnografski muzej. *Seljačka prosvjeta* 1, 3-4:73.

BUBLIĆ, Dragan (1926): Umjetnost i selo. Nekoliko misli i opazaka o umjetnosti i selu. *Seljačka prosvjeta* 1, 5-8:92.

ŠKORJAČ, Izidor (1926): Veliki uspjeh seljačke pjesme. I zabave su potrebne. *Seljačka prosvjeta* 1, 11-13:175-176.

NOVOSEL, Stjepan (1927): Na posao za neobičnu seljačku izložbu. *Seljačka prosvjeta* 2, 3:59-61.

HERCEG, Rudolf (1927): Tajnički izvještaj. *Seljačka prosvjeta* 2, 3:61.

STUPARIĆ, Mijo i Rudolf Herceg (1927): 22. svibanj 1927. Hrvatski seljački prosvjetni dan. *Seljačka prosvjeta* 2, 4:77-78.

ŠKORJAČ, Izidor (1927): Seljački prosvjetni dan ili slavlje seljačke umjetnosti. *Seljačka prosvjeta* 2, 6-7:100-107.

JIROUŠEK, Antun (1927): Čuvajmo ono što su nam djedovi namrli. *Seljačka prosvjeta* 2, 6-7:111-112.

ŠKORJAČ, Izidor (1928): Otvorenje prosvjetnog tjedna. *Seljačka prosvjeta* 3, 3:43-51.

HERCEG, Rudolf (1928): Tajnički izvještaj o radu Seljačke Sloge i njezinih ogranaka godine 1927. *Seljačka prosvjeta* 3, 3:60.

HERCEG, Rudolf (1928): Seljačka Sloga - naprijed!. *Seljačka prosvjeta* 3, 9:170-171.

[S.n.] 1928. Moderni tkalački stan. *Seljačka prosvjeta* 3, 10-11:224.

HERCEG, Rudolf (1929): Četvrta glavna skupština Seljačke Sloge. Tajnički izvještaj. *Seljačka prosvjeta* 4, 5:78.

JIROUŠEK, Antun (1929): Narodna nošnja najljepši ukras seljačke kulture. Povratak narodnim nošnjama je mogući!. *Seljačka prosvjeta* 4, 6-9:89-91.

MATZ, Rudolf (1929): Narod pjeva, sborovi prednjače. Povodom III. smotre hrvatskih seljačkih pjevačkih sborova. *Seljačka prosvjeta* 4, 6-9:103-105.

[S.n.] 1929. Ogranci i članovi Seljačke Sloge. *Seljačka prosvjeta* 4, 6-9:110.

KVAKAN, Pavao (1936): Za seljačku gospodarsku samostalnost. *Seljačka sloga* 1, 1:8-10.

KVAKAN, Pavao (1936): Pred sjetvu konoplje. *Seljačka sloga* 1, 3:62-64.

KOLAREVIĆ, Marijan (1936): Seljaci o gospodi i Seljačkoj Slogi. *Seljačka sloga* 1, 4:85-88.

³³ Popis izvora sam stavila po godištima *Seljačke prosvjete* i *Seljačke sloge*, a način citiranja prema Ceribašić 1998.

- HERCEG, Rudolf i Božidar Magovac (1936): Druga poruka. Svim ograncima, članovima i prijateljima Seljačke Sloge. *Seljačka sloga* 1, 4:94-96.
- JOVANOVAČ, Antun (1936): Gizda u Slavoniji. *Seljačka sloga* 1, 5:103-105.
- KVAKAN, Pavao (1936): Predivo i platno od lana i konoplje. *Seljačka sloga* 1, 5:113-114.
- [S.n.] 1936. Seljačke pjevačke smotre. *Seljačka sloga* 1, 5:115-116.
- PREMUŽIĆ, Ante (1936): Naše žene za "modu" Seljačke Sloge. *Seljačka sloga* 1, 8:176-178.
- [S.n.] 1936. Zvučni film "Smotra hrvatske seljačke kulture" 7. VI. *Seljačka sloga* 1, 11:255.
- PETEK, Rudolf (1936): Što bi trebalo učiniti. *Kalendar Seljačke Sloge za godinu 1937.* Zagreb, 50-54.
- ŠARIĆ, Stjepan (1937): Lička narodna nošnja i Seljačka Sloga. *Seljačka sloga* 2, 3:51-52.
- [S.n.] 1937. Okružnica s pitanjima o seljačkoj pjevačkoj kulturi. *Seljačka sloga* 2, 3:66-67.
- [S.n.] 1937. Pjesme za smotru moraju biti... *Seljačka sloga* 2, 4:93.
- KRAJAČIĆ, Ivan, Naše staro - to je pravo (pjesma). *Seljačka sloga* 2, 5:101.
- BRIŠKI, Antun (1937): Seljačka nošnja u okolici Garešnice. *Seljačka sloga* 2, 5:112.
- [S.n.] 1937. Koji zborovi dolaze na smotru u Zagreb... *Seljačka sloga* 2, 5:113.
- HERCEG, Rudolf (1937): Ovako se čuva i širi seljačka kultura. *Seljačka sloga* 2, 6.b:138.
- [S.n.] 1937. Smotre hrvatske seljačke kulture dne 13. lipnja u Zagrebu. *Seljačka sloga* 2, 6.b:139-143.
- [S.n.] 1937. Stručnjaci i novine o seljačkoj smotri. *Seljačka sloga* 2, 6.b:143-147.
- [S.n.] 1937. Tekstovi. Rieči - točno, kako su pjevane na smotri. *Seljačka sloga* 2, 6.b:148-157.
- HERCEG, Rudolf (1938): Okružnica svim ograncima Seljačke Sloge Božiću 1937. *Seljačka sloga* 3, 1:2-3.
- KLARIĆ, Ivan (1938): Seljačka Sloga i moda. *Seljačka sloga* 3, 1:22-23.
- [S.n.] 1938. Ženska povjereništva za pređenje i tkanje... *Seljačka sloga* 3, 2:64.
- PREMUŽIĆ, Ante (1938): Tajnički izvještaj. Osmo redovita glavna skupština. *Seljačka sloga* 3, 81-89.
- ŠKORJAČ, Izidor (1938): Čast Hrvatima na Duvanjskom polju. *Seljačka sloga* 3, 7:207-210.

- [S.n.] 1938. Na duvanjskoj smotri... *Seljačka sloga* 3, 7:220.
- MIKOVIĆ, Mijo (1938): Kako ćemo obnoviti narodnu nošnju? *Seljačka sloga* 3, 8:236-237.
- [S.n.] 1938. Smotrana hrvatske seljačke kulture... *Seljačka sloga* 3, 8:243-244.
- [S.n.] Zagrebom se razlijegala pjesma hrvatskih momaka i djevojaka. Vanredan uspjeh četvrte smotre Seljačke Sloge. *Hrvatski dnevnik* 3/830, Zagreb, 29. 8. 1938., 1-2.
- HERCEG, Rudolf (1938): Čemu ove smotre? Predavanje Rudolfa Hercega na radio stanici 27.VIII. *Seljačka sloga* 3, 9:254-256.
- [S.n.] 1938. Želje i uspjesi... Kako je tekla smotra. *Seljačka sloga* 3, 9:257-260.
- [S.n.] 1938. Zbilja možemo biti zadovoljni... *Seljačka sloga* 3, 9:261-262.
- [S.n.] 1938. Stručnjaci i novine o seljačkoj smotri. *Seljačka sloga* 3, 9:262-270.
- [S.n.] 1938. Tekstovi. Rieči pjesama kako su pjevane na smotri. *Seljačka sloga* 3, 9:271-281.
- [S.n.] 1938. Priprave za rodendan braće Radić 11. lipnja 1939... *Seljačka sloga* 3, 9:290-291.
- [S.n.] 1938. Na Ceceli... *Seljačka sloga* 3, 9:293-294.
- TUĐAN, Đuro (1938): Kako ćemo obnoviti narodnu nošnju?. *Seljačka sloga* 3, 10:305-306.
- [S.n.] 1938. Priznanje javnosti za najbolji zbor... *Seljačka sloga* 3, 10:317-318.
- MATOČEC, Mara (1939): I još nekima nije jasno... *Seljačka sloga* 4, 2:46-47.
- HORVAT, Franjo (1939): Ogranak SS Gradna... *Seljačka sloga* 4, 3:81.
- MAČEK, Vladko (1939): Hrvatsko seljačko prosvjetno i dobrotvorno društvo Seljačka Sloga. Veliki dan hrvatske seljačke kulture. *Seljačka sloga* 4, 5:114.
- [S.n.] S pjesmom hrvatskih sela hrvatska metropola proslavila je Dan braće Radić. *Jutarnji list* 26/9834, Zagreb, 12. 6. 1939., 1-3.
- HERCEG, Rudolf i Imbro Štivić (1939): Seljačka sloga i dalje tako napred! Deveta redovita glavna skupština Seljačke Sloge. *Seljačka sloga* 4, 7:170-188.
- [S.n.] 1939. Smotra hrvatske seljačke kulture - nošnja, pjesme, plesovi, običaji. *Seljačka sloga* 4, 7:210-218.
- [S.n.] 1939. Novine i stručnjaci o seljačkoj smotri. *Seljačka sloga* 4, 7:219-237.
- HERCEG, Rudolf (1939): Glasovanje o smotri. *Seljačka sloga* 4, 7:238-240.
- [S.n.] 1939. Novi dokaz hrvatske seljačke svijesti. Profesori i daci uče se od seljaka. *Seljačka sloga* 4, 10:307-312.
- HERCEG, Rudolf (1940): Hrvatski etnografski kongres. Deseta redovita glavna skupština Seljačke Sloge. *Seljačka sloga* 5, 4:95.

- BRLENIĆ, Josip i Josip Posavec (1940): U Koškovcu... *Seljačka sloga* 5, 4:117.
- ŠARIĆ, Stjepan (1940): Narodna nošnja mora biti prema seljačkim potrebama. *Seljačka sloga* 5, 6:155.
- [S.n.] 1940. Mjesto najavljene okružnice... *Seljačka sloga* 5, 6:163.
- [S.n.] 1940. Smotra u čast braće Radić... *Seljačka sloga* 5, 6:163.
- [S.n.] 1940. Smotre hrvatske seljačke kulture - ogledalo seljačke kulture. *Seljačka sloga* 5, 7:170-171.
- [S.n.] 1940. Tekstovi. *Seljačka sloga* 5, 7:171-176.
- [S.n.] 1940. Zagrebačke novine o smotri. *Seljačka sloga* 5, 7:176-180.
- [S.n.] Najuspjelija smotra hrvatske seljačke kulture. Ova je smotra ujedno najljepši doprinos Seljačke Sloge proslavi godišnjice sporazuma. *Jutarnji list* 29/10269, Zagreb, 26. 8. 1940., 1-3.
- [S.n.] 1940. Smotra hrvatske seljačke kulture. *Seljačka sloga* 5, 8-9:198-199.
- [S.n.] 1940. Što su pjevali. *Seljačka sloga* 5, 8-9:202-212.
- [S.n.] 1940. Novine i stručnjaci o seljačkoj smotri. *Seljačka sloga* 5, 8-9:212-221.
- [S.n.] 1940. Glavna smotra hrvatske seljačke kulture... *Seljačka sloga* 5, 8-9:229.
- [S.n.] 1940. Nova vrst seljačkih smotra... *Seljačka sloga* 5, 8-9:229.
- LUŠKI, Alojz: Hrvatski seljački prosvjetni sabor. Hrvatsko seljačko saborovanje. *Seljačka sloga* 5, 12:314-338.
- ČONDRIĆ, Marko (1940): U narodnoj nošnji za seljačku kulturu. Drugi hrvatski seljački prosvjetni sabor. *Seljačka sloga* 5, 12:358.

**SELJAČKA SLOGA AND THE FOLK COSTUME
(IN THE PERIOD FROM 1926 UNTIL 1929
AND IN THE PERIOD FROM 1935 UNTIL 1940)**

Summary

Seljačka sloga was a cultural (educational) and charitable organization which was very active in the period from 1926 until 1929, and in the second period from 1935 until 1940. It was formed as an answer to the request for the raising of the consciousness of the peasants about their own position and heightening their awareness of the Croatian national values. In the beginning of the process, the members of the intelligentsia lead the way, but after they completed certain tasks, they would hand over the organization to the members of the rural population.

The subject of this article is the relationship between *Seljačka sloga* and the folk costume in everyday life and in the folk festivals *Smotra folklor*a, organized by *Seljačka sloga*. Two periods were investigated. In the year 1929, *Sloga* ceased with its activities due to the dictatorial regime of *Kraljevina Jugoslavija*, but continued with its work after the introduction of the parliamentary regime in 1935. After the World War II, *Sloga* was still active for a short period of time, but in quite different political surroundings.

Part of its activities in both mentioned periods was the introduction of literacy to rural population, formation of common courts, helping the poorer communities, renewal of the cultivation of textile plants (flax and hemp), the preservation of the folk costume, folk songs and dances, the preservation of the folk customs, encouraging the peasants to engage in literature, and organizing local and county folk festivals in the town of Zagreb. It also published periodicals *Seljačka prosvjeta* (1926-1929) and *Seljačka sloga* (1936-1940).

This article outlines the activities of *Seljačka sloga* connected to the renewal of the traditional cultivation of flax and hemp, their traditional manufacture and production of home-made cloth, and sawing of clothes inside a family. The organization tried to prevent the extinction of folk costume, which was an inevitable consequence of the fast-approaching capitalism. The development of technology, trade and traffic speeded up the way people lived. In the light of these new developmental trends, a slow traditional clothes manufacture had to be replaced with something that was much more practical. The process of textile plant sowing and their subsequent manufacture could not possibly find a place in the developed civil society. *Seljačka sloga* meant well, but acted rather naively, by putting itself against the society and economic development.

One of the tasks *Seljačka sloga* tried to complete was to establish the origin (beginning) of the specifically Croatian elements in folk costumes, since many of them were transformed and changed due to the internal (geographic) and external factors such as trade or several centuries long occupation of Croatian land. Although this task itself appeared impossible, *Seljačka sloga* was nevertheless very successful in the preservation of traditional folk costumes and in giving support to the rural population.

The most important results in the restoration of folk costumes were evident in local, and especially main folk festivals held in Zagreb in 1926, 1927, 1929, and in the period from 1935 until 1940, which celebrated the birthday of Radi brothers on June 11. The application forms for the festivals reveal the results and comments on successful or unsuccessful restoration of folk costumes.

Seljačka sloga considered the folk costume, folk customs and folk music the most important distinctive features of Croatian nation. That was the way the Croats could present themselves to the world. Although many started wearing traditional folk costumes for folk festivals and, even, holidays, there were no confirmations of the use of folk costume in everyday life.

This article mainly dealt with the material found in the publications of *Seljačka sloga*. These contained the demands by the Head office, the reports done by experts and peasants on their attempts to renew the textile plants cultivation, the weaving and sawing of the clothes, then the reports from all Zagreb folk festivals and newspaper clippings covering the festivals, together with everything peasants themselves wrote on their life and region they came from.

The second period was characterized by the joint efforts of *Seljačka sloga* and of the ethnologists, who were experts on 'rural life'. They became crucial in attempting to establish the 'indigenous Croatian elements', which the continuously tried to discern.

Sloga tried to preserve the Croatian identity which was threatened by the mostly Serbian government in *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca* which lately became *Kraljevina Jugoslavija*. One of the consequences of the oppressive regime was the enhanced influence of *Seljačka sloga* which became accepted among all of Croatian population. Croatian peasants' party and *Seljačka sloga* were the only institutions which supported the peasants and recognized them as part of Croatian political society.

Seljačka sloga tried to achieve international relations between rural and urban population. The world crisis in the 1930-ies and high taxes in Croatia, probably encouraged *Seljačka sloga* to promote autonomy of traditional economy in all of the segments, to increase their independence from the world market.

Translated by Tanja Bukovčan Žufika